

ISSN 2218-2470

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ В. Н. КАРАЗІНА

V. N. KARAZIN KHARKIV NATIONAL UNIVERSITY

**«SOCIOПРОСТІР:
МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ЕЛЕКТРОННИЙ ЗБІРНИК
НАУКОВИХ ПРАЦЬ
З СОЦІОЛОГІЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ»
№11 (2021)**

**«SOCIOPROSTIR:
THE INTERDISCIPLINARY ONLINE COLLECTION
OF SCIENTIFIC WORKS
ON SOCIOLOGY AND SOCIAL WORK»
№11 (2021)**

Заснований 2010 року

Харків 2021

У збірнику представлені результати теоретичних та емпіричних досліджень соціальних проблем сучасного суспільства українських науковців, викладачів, аспірантів, а також практиків соціальної сфери.

В сборнике представлены результаты теоретических и эмпирических исследований социальных проблем современного общества украинских ученых, преподавателей, аспирантов, а также практиков социальной сферы.

The collection presents the results of theoretical and empirical studies of social problems in modern society of Ukrainian scientists, lecturers, post-graduate students and also practitioners of social sphere.

Затверджено до розповсюдження через мережу Інтернет рішенням Вченої ради Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (Протокол № 6 від 31 травня 2021 р.).

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Горбунова-Рубан Світлана Олександрівна – головний редактор, кандидат соціологічних наук, професор, ХНУ імені В. Н. Каразіна; Україна;

Євдокимова Ірина Анатоліївна – заступник головного редактора, кандидат соціологічних наук, доцент, ХНУ імені В. Н. Каразіна;

Бутиліна Олена Вікторівна – кандидат соціологічних наук, доцент, ХНУ імені В. Н. Каразіна; Україна;

Вакуленко Світлана Миколаївна – кандидат соціологічних наук, доцент, ХНУ імені В. Н. Каразіна; Україна;

Косуля Ірина Юріївна – кандидат соціологічних наук, доцент, радник з реформи професійно-технічної освіти Німецької федеральної компанії Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ); Україна;

Плахова Олена Миколаївна – кандидат соціологічних наук, доцент, ХНУ імені В. Н. Каразіна; Україна;

Садрицька Світлана Валеріївна – кандидат соціологічних наук, доцент, ХНУ імені В. Н. Каразіна; Україна;

Сичова Вікторія Вікторівна – доктор наук з державного управління, професор, ХНУ імені В. Н. Каразіна; Україна;

Яковенко Тетяна Володимирівна – кандидат соціологічних наук, доцент, ХНУ імені В. Н. Каразіна; Україна;

Болгова Лариса Віталіївна – директор департаменту праці та соціальної політики Харківської міської ради; Україна;

Левченко Ірина Володимирівна – начальник Управління праці та соціальних питань, заступник директора Департаменту праці та соціальної політики Харківської міської ради; Україна;

Мохнач Ольга Миколаївна – заступник начальника управління соціального захисту населення – начальник відділу розвитку ринку соціальних послуг Управління праці та соціальних питань Харківської міської ради; Україна;

Мироненко Ірина Пантеліївна – директор Московського територіального центру соціального обслуговування (надання соціальних послуг) міста Харкова; Україна;

Шингарєва Олена Віталіївна – віце-президент Харківської міської громадської організації інвалідів «Креавита», член виконавчого комітету Харківської міської ради, голова великої громадської ради щодо формування соціальної політики в м. Харкові, заступник голови комітету забезпечення доступності маломобільних груп населення до об'єктів соціальної та інженерно-транспортної інфраструктури; Україна;

Вітковська Інна Миколаївна – технічний редактор, старший викладач, ХНУ імені В. Н. Каразіна; Україна.

Адреса редакційної колегії:

61022, Харків, майдан Свободи, 6, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, соціологічний факультет, кафедра соціології управління та соціальної роботи, к. 348.

Тел.: (057) 707-54-03

email: socioprostir@karazin.ua

<http://www.sociology.kharkov.ua/index.php/ua/socioprostir-ua>

<http://periodicals.karazin.ua/socioprostir>

Редакція публікує матеріали, не завжди поділяючи погляди їх авторів

У збірнику представлені результати теоретичних та емпіричних досліджень соціальних проблем сучасного суспільства українських науковців, викладачів, аспірантів, а також практиків соціальної сфери.

В сборнике представлены результаты теоретических и эмпирических исследований социальных проблем современного общества украинских ученых, преподавателей, аспирантов, а также практиков социальной сферы.

The collection presents the results of theoretical and empirical studies of social problems in modern society of Ukrainian scientists, lecturers, post-graduate students and also practitioners of social sphere.

Approved for distribution via the Internet by the decision of the Academic council of V. N. Karazin Kharkiv National University (Protocol № 6 dated 31 May 2021).

EDITORIAL BOARD:

Gorbunova-Ruban Svitlana – Chief Editor, PhD (Sociology), Professor, V. N. Karazin Kharkiv National University; Ukraine;

Yevdokymova Iryna – Assistant Editor, PhD (Sociology), Associate Professor, V. N. Karazin Kharkiv National University; Ukraine;

Butylina Olena – PhD (Sociology), Associate Professor, V. N. Karazin Kharkiv National University; Ukraine;

Vakulenko Svitlana – PhD (Sociology), Associate Professor, V. N. Karazin Kharkiv National University; Ukraine;

Kosulya Iryna – PhD (Sociology), Associate Professor, Advisor for Vocational Education Reform of the German Federal Company Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ); Ukraine;

Plakhova Olena – PhD (Sociology), Associate Professor, V. N. Karazin Kharkiv National University; Ukraine;

Sadrytska Svitlana – PhD (Sociology), Associate Professor, V. N. Karazin Kharkiv National University; Ukraine;

Sychova Victorija – Doctor of Science (Public Administration), Full Professor, V. N. Karazin Kharkiv National University; Ukraine;

Jakovenko Tetyana – PhD (Sociology), Associate Professor, V. N. Karazin Kharkiv National University; Ukraine;

Bolgova Larysa – Director of Department of Labor and Social Policy of Kharkiv City Council; Ukraine;

Levchenko Iryna – chief of Management of Labor and Social Questions, deputy of director of Department of Labour and Social Policy of Kharkov City Council; Ukraine;

Mohnach Olga – Deputy chief of Management of Social Defense, the chief of Department of Social Services Market Development of Management of Labor and Social Questions of Kharkiv City Council; Ukraine;

Myronenko Iryna – Director of the Moscovskij Territorial Center of Social Maintenance (social servicing) of Kharkiv; Ukraine;

Shyngareva Olena – Vice-president of Kharkiv municipal public organization of invalids of «CREAVITA», the member of Executive Committee of Kharkiv City Council, the Chairman of Large Public Council of Social Policy Forming in Kharkiv, the vice-chairman of committee of providing of availability of little mobile groups of population to the objects of social and engineer-transport infrastructure; Ukraine;

Vitkovska Inna – Technical secretary, master (Sociology), Senior Lecturer, V. N. Karazin Kharkiv National University; Ukraine.

Contacts:

6, Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine, room 348, Department of Sociology of Management and Social Work, School of Sociology, V. N. Karazin Kharkiv National University.

Phone: (+38-057) 707-54-03

email: socioprostir@karazin.ua

<http://www.sociology.kharkov.ua/index.php/ua/socioprostir-ua>

<http://periodicals.karazin.ua/socioprostir>

The editorial board publishes materials, not always sharing the views of their authors.

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ТЕОРІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕНЬ СОЦІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ

Сорока Ю. Г., Борисов Р. І. «Соціологія» та «Історія соціології» для «Соціальної роботи»: 6
до концептуалізації соціологічної складової освітньої програми

РОЗДІЛ 2. СОЦІАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУСПІЛЬСТВА

Плахова О. М., Карчова О. Ю. Особливості комунікації в соціальній роботі в умовах 17
пандемії Covid-19

Вітковська І. М., Потапенко М. В. Домашнє насильство як соціальна проблема в сучасній 23
Україні

Єсіна Н. О., Стрельнікова О. О. Підготовка майбутнього соціального фахівця до 30
формування безпечної поведінки підлітків у соціальних мережах

Садрицька С. В. Проблеми каністерапії як новітнього методу практичної соціальної 38
роботи

Зінюк А. В., Каторов Д. О. Комунікативні індикатори контекстної реклами у системі 46
цифрового маркетингу

РОЗДІЛ 3. НАУКОВІ ПОШУКИ МОЛОДИХ

Штефан А. К. Інклюзивне освітнє середовище в Запорізькій області: результати 53
впровадження пілотного проєкту

CONTENTS

CHAPTER 1. THE THEORY AND METHODOLOGY OF SOCIAL PROBLEMS RESEARCHES

Soroka Y., Borisov R. «Sociology» and «History of Sociology» for «Social work»: to the conceptualization of sociological component education 6

CHAPTER 2. SOCIAL PROBLEMS OF SOCIETY

Plakhova O., Karchova O. The features of communication in social work in the convention of the Covid-19 pandemic 17

Vitkovska I., Potapenko M. Home violence as a social problem in modern Ukraine 23

Yesina N., Strelnikova O. Training of a future social professional for the formation of safe adolescent behavior in social networks 30

Sadrytska S. Problems of canistherapy as the new method in practical social work 38

Zinyuk A., Katorov D. Communicative indicators of context advertising in the digital marketing system 46

CHAPTER 3. SCIENTIFIC RESEARCH OF YOUTH

Shtefan A. Inclusive educational environment in Zaporizhia region: results of the pilot project implementation 53

УДК 364:[378.091.214.18:316]

DOI: 10.26565/2218-2470-2021-11-01

«СОЦІОЛОГІЯ» ТА «ІСТОРІЯ СОЦІОЛОГІЇ» ДЛЯ «СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ»: ДО КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ СОЦІОЛОГІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ ОСВІТНЬОЇ ПРОГРАМИ

Сорока Юлія Георгіївна – доктор соціологічних наук, доцент, професор кафедри соціології та кафедри соціології управління та соціальної роботи Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, майдан Свободи, 4, Харків, 61022, Україна, email: Yuliya.soroka@karazin.ua, ORCID ID <http://orcid.org/0000-0002-4158-1636>.

Борисов Роман Ігорович – кандидат соціологічних наук, старший викладач кафедри соціології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, майдан Свободи, 4, Харків, 61022, Україна, email: r.i.borysov@karazin.ua, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0003-3757-3630>.

У статті пропонується розгляд та обґрунтування концептуальних засад вивчення соціології в рамках освітньої програми «Соціальна робота» на соціологічному факультеті Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Актуальність такої постановки завдання пов'язана з обговоренням мети цієї освітньої програми та її особливостей, які полягають, зокрема, в поглибленій підготовці з соціології. На основі характеристик та особливостей освітньої програми в статті сформульовані важливі положення, що спрямовують концептуалізацію її соціологічної складової, зокрема характер дисципліни, головне спрямування соціологічної складової підготовки, її центральний концепт та вимоги до структури. Визначені тематичні пріоритети у викладанні курсів з соціології та історії соціології в рамках освітньої програми «Соціальна робота».

Представлене обґрунтування концептуальних засад та тематичної структури курсу «Історія соціології». Зокрема, визначені головні питання, на які має відповісти курс і відповідно до яких був підібраний історико-соціологічний матеріал. Обґрунтована переорієнтація з методологічних на онтологічні особливості соціологічного теоретизування. Обраний засіб парадигмального об'єднання соціологічних концепцій задля ефективного розуміння студентами сутності соціологічного мислення. Схарактеризовані головні розділи курсу та представлена його тематична структура.

Запропонований тематичний план курсу «Соціологія» як елементу соціологічної складової освітньої програми «Соціальна робота» та аргументовані його відмінності від тематичної структури курсу «Соціологія» для непрофільних аудиторій. За допомогою звернення до психолого-педагогічних та дидактичних аспектів схарактеризовано запровадження відповідної системи методів викладання, навчання, підтримки та оцінювання навчальної діяльності в рамках курсів «Соціологія» та «Історія соціології».

Ключові слова: соціальна робота, освітня програма, соціологічна складова, соціологія, історія соціології.

© Сорока Ю. Г., Борисов Р. І., 2021

«SOCIOLOGY» AND «HISTORY OF SOCIOLOGY» FOR «SOCIAL WORK»: TO THE CONCEPTUALIZATION OF SOCIOLOGICAL COMPONENT EDUCATION

Soroka Yuliya – Doctor of Science (Sociology), Associate Professor, Professor of Department of Sociology and Department of Sociology of Management and Social Work, V. N. Karazin Kharkiv National University, 4, Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine, email: Yuliya.soroka@karazin.ua, ORCID ID <http://orcid.org/0000-0002-4158-1636>.

Borisov Roman – PhD in Sociological Science, Senior Lecture of Sociology Department, V. N. Karazin Kharkiv National University, 4, Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine, email: r.i.borysov@karazin.ua, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0003-3757-3630>.

The article proposes a review and substantiation of the conceptual foundations of the study of sociology within the framework of the Educational Programme «Social work» at the sociological faculty of V. N. Karazin Kharkiv National University. The relevance of such a statement of the problem is associated with a discussion of the definition of the purpose of this educational program and its features, which consist, in particular, in in-depth training in sociology. Based on the characteristics and features of the educational program, the article formulates the initial provisions that guide the conceptualization of its sociological component, in particular, the nature of the discipline, the main direction of the sociological component of training, its central concept and requirements for the structure. Thematic priorities in teaching courses in «Sociology» and «History of Sociology» within the framework of the Social Work educational program have been determined.

The substantiation of the conceptual foundations and thematic structure of the course «History of Sociology» is presented. In particular, the main questions have been identified that the course should answer and, accordingly, the historical and sociological material was selected. Reorientation from methodological to ontological features of sociological theorizing is substantiated. A method of paradigmatic unification of sociological concepts for effective understanding by students of the essence of sociological thinking has been chosen. The main sections of the course are characterized and its thematic structure is presented.

The thematic plan of the course «Sociology» as an element of the sociological component of the educational program «Social work» is proposed and its differences from the thematic structure of the sociology course for non-core audiences are argued. By referring to the psychological, pedagogical and didactic aspects, the author describes the introduction of an appropriate system of methods of teaching, learning, support and assessment of educational activities within the framework of the courses «Sociology» and «History of Sociology».

Key words: social work, educational programme, sociological component, sociology, history of sociology.

Викладання соціальної роботи має багаторічну традицію на соціологічному факультеті Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна [1, 2, 3, 4]. Безпосередньо зараз, в перспективі оцінки якості освітньо-професійної програми (ОПП), актуалізована можливість концептуалізувати соціологічну складову цієї освітньої програми, зокрема місце, роль та зміст таких дисциплін, як «Соціологія» та «Історія соціології».

Мета ОПП¹ «Соціальна робота» формулюється наступним чином: «Підготовка фахівців, здатних до вирішення прикладних завдань соціальної сфери, у тому числі управління соціальними процесами та процесами, що мають місце в індивідуальному розвитку особистості, яка базується на сучасних міждисциплінарних знаннях із соціальної роботи з поглибленим вивченням соціології та соціального управління».

Остання фраза розкривається у визначенні особливості освітньої програми: «Програма базується на сучасних міждисциплінарних наукових знаннях у галузі соціальної роботи та пропонує поглиблену підготовку з соціології та соціального управління, що є важливим для вирішення прикладних професійних завдань. Соціологічна підготовка дозволяє майбутнім соціальним працівникам опанувати комплексним підходом до розуміння суспільства та його складових, а також застосовувати соціологічне знання та методи у вирішенні проблем соціальної сфери. Підготовка з соціального управління дозволяє майбутнім соціальним працівникам розуміти особливості організації діяльності щодо вирішення соціальних проблем в суспільстві та набути необхідних компетенцій щодо її здійснення»². Зазначені особливості є необхідним аспектом якості освітньої програми та демонструють специфіку підходу до підготовки фахівців з соціальної роботи, яка вирізняється доволі широким розмаїттям [5, 6, 7].

З перелічених вище рис особливостей освітньої програми походять наступні важливі положення, що спрямовують концептуалізацію соціологічної складової освітньої програми. А саме:

- знання з соціальної роботи мають міждисциплінарний характер;
- підготовка з соціології спрямована на застосування знань та навичок у вирішенні прикладних професійних завдань;
- центральним концептом для побудови соціологічної складової навчального процесу та таким, що поєднує всі три змістовних складових навчального процесу (соціальна робота, соціологія, соціальне управління) є проблеми соціальної сфери;
- структура соціологічної підготовки включає знання з соціологічної теорії (різних рівнів та змістовних напрямків) та методів соціологічних досліджень.

Виходячи з цих положень, завданнями для соціологічної складової навчального процесу, зокрема дисциплін «Соціологія» та «Історія соціології», є формування знань та навичок з наступних питань (тем):

- соціологія як наукова дисципліна, передумови її виникнення, дисциплінарні кордони, зв'язки та взаємодія з дотичними дисциплінами;
- напрямки та логіка розвитку соціологічних знань, зокрема, орієнтованих на вивчення проблем соціальної сфери, а саме: соціальні нерівності та стратифікація суспільства, феномен влади, аномії, маргінальності, девіантної поведінки тощо;
- зміст, історія виникнення й сучасні тенденції інтерпретації таких понять, як: (1) суспільство, соціальна категорія та група, соціальні зв'язки, стосунки; (2) культура, соціалізація, цінності, норми, значення; (3) соціальна нерівність та стратифікація, соціальна структура, соціальна мобільність; (4) соціальний порядок та контроль, мораль, право, аномія, девіантна поведінка; (5) соціальний інститут (сім'я, освіта, релігія, економіка, політика, медіа); (6) особистість, соціальні ролі та статуси; (7) соціальні зміни.

---

¹ Формулюється у варіанті, який знаходиться зараз на етапі громадського обговорення та представлений на сайті кафедри соціології управління та соціальної роботи за посиланням <https://drive.google.com/file/d/1KHyoEzL5qIXD1YZ1XSq-ggsmwrQITLTT/view>

² Там саме.

Переходячи до розкриття реалізації цих завдань в курсах «Історія соціології» та «Соціологія» (саме в такій послідовності вони представлені в актуальному навчальному плані освітньої програми та викладаються у першому та другому семестрі відповідно), назвемо також інші курси, що формують соціологічну складову підготовки соціальних працівників. Серед них: «Методологія і організація соціологічного дослідження», «Методи збору, комп'ютерної обробки та аналізу соціологічних даних», «Якісні методи в соціології», «Соціологія сім'ї», «Девіантологія», «Соціологія управління», «Соціологія культури», «Гендерні дослідження», «Галузеві соціології».

«Історія соціології» є дисципліною, що спрямована на ознайомлення студентів із класичною спадщиною соціології з метою орієнтування в особливостях функціонування сучасного стану соціології. Незважаючи на невпинні трансформації суспільства, соціологія раз за разом повертається до осмислення соціальних проблем, що виникли внаслідок ерозії традиції, яка до цього часу інтегрувала суспільство в єдину (словами Е. Дюркгейма – «механістичну») систему. Георг Зіммель сформулював базове питання соціології таким чином: «Як можливе суспільство?» [8]. З цього питання випливає увага соціологів до (1) порядку, який забезпечується суспільством та не дає йому дезінтегруватися, та до (2) конфліктів, якими супроводжуються будь-які соціальні зміни.

Соціологія розглядає суспільство на соціетальному рівні культури та політики, мезорівні соціальних інститутів та великих соціальних груп, мікрорівні повсякденної взаємодії. Виходячи з того, що проблеми функціонування суспільства актуалізуються на всіх виокремлених рівнях, нами був підібраний історико-соціологічний матеріал, який дає розуміння того, яким чином та за яких обставин почалося виокремлення та дослідження соціальних проблем, вирішенню яких присвячує свою професійну діяльність соціальний працівник. Отже, ми пропонуємо переорієнтувати увагу студентів освітньої програми «Соціальна робота» з методологічних особливостей соціологічного теоретизування (позитивізм, марксизм, розуміюча соціологія тощо) на онтологічні, які допоможуть розкрити зв'язок між особливостями окремих суспільств та концепціями, що були вироблені з метою вирішення актуальних соціальних проблем.

Велика кількість різномірних теоретико-методологічних напрямів дослідження суспільства породжує необхідність парадигмального об'єднання соціологічних концепцій задля ефективного розуміння студентами сутності соціологічного мислення. На наш погляд, таку теоретичну рамку, яка вичерпно відображає напрямки соціологічного теоретизування, запропонував Р. Коллінз. Вона включає: традицію конфлікту (розкриття змісту феноменів соціальної нерівності, типів стратифікації та влади, переважно на макрорівні суспільства), традицію порядку (у фокусі дослідження знаходиться феномен безконфліктного існування суспільства як цілісної системи), традицію мікроінтеракціонізму (дослідження ведеться у напрямку вивчення безпосередньої взаємодії акторів) та раціонально-утилітарну традицію (дослідницька увага акцентується на зв'язку між інструментальною раціональністю та суспільним добробутом). Базовими критеріями, за якими формується така рамка, стали метапарадигма (соціологічний реалізм або соціологічний номіналізм), у руслі якої сформульована така концепція, та фундаментальний соціальний феномен, з якого, згідно із концепціями, вибудовується соціальна реальність (конфлікт, солідарність, ідентичність або обмін відповідно) [9].

У процесі викладання історико-соціологічного матеріалу окремо зазначається увага на особливостях формування виокремлених традицій у межах різних соціокультурних просторів: такий виклад навчального матеріалу допомагає зрозуміти логіку формування соціологічних наративів, що складаються у рамках відповідних національних соціологічних

шкіл, які розділені не лише за державними кордонами (які стають більш прозорими протягом просування глобалізації), але й за лінгвістичними особливостями. Так, Й. Галтунг формулює «напівсерйозну» типологію інтелектуальних стилів, які відрізняються не лише мовними особливостями, але й змістовним наповненням [10]. Розуміння інтелектуальних стилів допомагає знайти зв'язок між змістом соціологічних концепцій та практичним значенням для того соціокультурного простору, у межах якого вони сформувалися.

Метою вивчення традиції конфлікту є розуміння механізмів формування соціальних нерівностей між різними соціальними групами, в тому числі професійними. Традиція конфлікту дозволяє навчитись осягати причини, розвиток та потенційні наслідки соціальних конфліктів, винаходити чинники розподілу влади, що сприяє опануванню студентами компетентностей соціального інжинірингу. Це допомагає зрозуміти тенденції динамічного розвитку сучасного ринку праці, який детермінує перманентну необхідність підвищення та/або зміни кваліфікації фахівцями, загрожує зростанням стресовості їхньої професійної діяльності. Інтенсифікація розгалуженості праці актуалізує проблематику відчуження, наслідком якого стає втрата професійної мотивації та, відповідно, – «професійне вигорання». Традиція конфлікту базується на роботах К. Маркса, Ф. Енгельса, М. Вебера та Г. Зіммеля. Розуміння матеріалу передбачає вміння оперувати такими поняттями, як «влада», «соціальний клас», «легітимність» тощо.

Ознайомлення студентів із традицією порядку дозволяє сформуванню розуміння закономірностей функціонування суспільства як цілісної системи. Таким чином майбутні соціальні працівники мають змогу дослідити чинники збереження соціального порядку та розвинути компетенції соціального прогнозування, ознайомившись із потенційними наслідками руйнування суспільної солідарності. Ключовими постатями, які розвивають таку проблематику, є О. Конт, Г. Спенсер та Е. Дюркгейм. Вивчення їхніх робіт дозволяє зрозуміти соціологічний зміст понять «система», «структура», «соціальний інститут», «функція», «статус», «солідарність» тощо, які є базовими для цієї традиції.

Мікроінтеракціоністська парадигма акцентує увагу на формуванні знань щодо соціальної реальності, які вибудовуються внаслідок повсякденних інтеракцій. Ця традиція дає змогу визначити витоки формування людської особистості, зрозуміти причини встановлення стосунків між представниками різних культурних форм, сформуванню технологій інклюзії соціальних груп. Вивчення інтеракціоністської парадигми передбачає ознайомлення з роботами Ч. Х. Кулі, Дж.Г. Міда, А. Шюца, І. Гофмана та засвоєння понять «маргінальність», «ідентичність», «соціальна дистанція» тощо.

Раціонально-утилітарна традиція приходить до соціології внаслідок «експансії» економічної науки. Базові поняття, якими оперує ця традиція, досліджують поведінку людей у зв'язку із їхніми раціональними інтересами. Ознайомлення із роботами цього напрямку дає можливість застосовувати інституційний підхід в аналізі людської мотивації та прогнозуванні людської поведінки у контексті раціоналізації сучасного суспільства. Цей напрям теоретизування сформований завдяки роботам Дж. Локка, Дж. С. Мілля, Дж. Хоманса.

Представлені теоретичні напрямки вивчення історії соціології доповнені вивченням генези формування методів соціологічних досліджень у зв'язку з їхнім застосуванням до дослідження соціальних проблем у відповідних соціокультурних умовах, а також шляхів розвитку української соціології у світовому контексті соціологічної думки. Відповідне структурування дисципліни сприяє системному формуванню у студентів категоріального апарату, який готує їх до вивчення соціології та дотичних до неї дисциплін.

За результатами імплементації обраної теоретичної рамки та з огляду на завдання соціологічної складової ОПП «Соціальна робота» до структури дисципліни «Історія

соціології», що викладається для студентів цієї програми, були включені такі теми: (1) становлення соціології як позитивної науки, (2) соціальні інститути у структурі суспільства, (3) проблематика конфліктів у класичній соціології, (4) влада, нерівності та чинники соціальної стратифікації, (5) внесок психологізму у розвиток соціологічного мислення, (6) феномен маргінальності та розвиток урбаністичної соціології, (7) становлення кількісної та якісної методології дослідження соціальних проблем та (8) вивчення соціальних проблем у фокусі становлення та розвитку української соціології.

Такий аналіз історії соціологічної традиції формує підґрунтя для курсу «Соціологія». Його тематичний план складається з чотирьох розділів, які, в свою чергу розкривають наступні соціологічні поняття: (1) *Суспільство*: соціальна дія, взаємодія, стосунки, групи, організації, соціальна структура, масові та соціальні рухи, соціальні зміни; (2) *Культура*: соціалізація, особистість, цінності, норми, значення, культурне розмаїття та неоднорідність, культурна ідентичність; (3) *Соціальна нерівність*: соціальна стратифікація, клас, гендер, етнічність, раса, мобільність, конфлікт, влада; (4) *Соціальні інститути*: соціальний порядок, соціальний контроль, мораль, право, аномія, девіація, сім'я, освіта, економіка, політика, релігія, соціальна система. Зміст курсу спрямований на засвоєння концептів, вивчення відповідних феноменів на прикладі сучасного, зокрема українського, суспільства, застосування понять для розуміння та пояснення соціального життя, специфічних професійних ситуацій соціальної роботи. Саме таким чином, на нашу думку, відбувається формування соціологічного підґрунтя професійної свідомості майбутніх соціальних працівників.

Наведений вище перелік соціологічних дисциплін у структурі підготовки соціальних працівників є доволі широким, і це знімає необхідність включення в структуру курсу «Соціологія» тем, що стосуються особливостей соціології як науки, методів соціологічних досліджень, аналізу окремих соціальних інститутів, а також огляду витоків та історії соціологічної думки. У цьому, зокрема, полягає відмінність у структурі та формі курсу «Соціологія» для ОПП «Соціальна робота» від аналогічних курсів, що пропонуються іншим непрофільним аудиторіям [11].

Завдання конструювання змістовно насиченого, орієнтованого на практику й ефективного навчального курсу потребує звернення також до психолого-педагогічних та дидактичних аспектів, запровадження відповідної системи методів викладання, навчання, підтримки та оцінювання навчальної діяльності. У цьому контексті ми орієнтуємося на модель емпіричного навчання Д. Колба, яка стала відомою в освіті дорослих [12, 13, 14] та широко використовується у вищій школі. Вона орієнтує на поєднання у навчальній діяльності методів та прийомів розвитку як пізнавально-когнітивної сфери, емоційно-чуттєвого досвіду, так і різноманітних завдань (вправ, проєктивних ситуацій тощо), наближених до контексту професійної діяльності. Як відомо, цикл емпіричного навчання Д. Колба включає етапи конкретного досвіду, рефлексивного спостереження, абстрактної концептуалізації та активного експериментування.

Вирішення цих завдань на першому курсі навчання в університеті та, відповідно, початкових кроках освоєння майбутньої професії вимагає специфічного навчального середовища. Так, для реалізації етапу конкретного досвіду пропонуємо активне залучення власних спогадів студентів щодо різноманітних соціальних ситуацій (наприклад, встановлення та розриву зв'язків, соціалізації в новому соціокультурному середовищі, існування в рамках соціальних інститутів, отримання нового статусу, участі у конфліктах, сприйняття культурного розмаїття тощо). Іншим важливим джерелом досвіду для нашої аудиторії є популярна культура, зокрема, кінематограф. Створена за участю самих студентів

колекція фільмів про соціальну роботу³ (в них соціальні працівники є героями фільму, мова йде про спричинені соціальною нерівністю проблеми, або героями є представники уразливих груп населення) використовується як матеріал для аналізу, ілюстрації та візуалізації, проєктивних завдань тощо. Також застосування соціологічних концепцій для аналізу культурних продуктів, зокрема кінофільмів, сприяє формуванню соціологічного мислення, яке, за Ч. Р. Міллсом, полягає у вмінні прослідкувати вплив макросоціальних процесів на індивідуальні біографії соціальних акторів [15].

Робота з підручником (окрім вітчизняних використовується підручник з соціології Е. Гіденса [16], перекладений українською мовою⁴) доповнюється в курсах вивченням першоджерел. Вони дозволяють студентам вступити в безпосередній контакт з класиками, відчувати їхній специфічний стиль письма, отримати досвід сприйняття розмаїття соціологічного теоретизування, побачити, як конструюються соціологічні поняття, будується академічний текст (перелік матеріалів першоджерел наведений в списку літератури [17–34]). Матеріали першоджерел використовуються для усних та письмових форм роботи, індивідуальних та групових, репродуктивних та творчих.

Методи викладання, які використовуються на курсах «Історія соціології» та «Соціологія», орієнтовані на залучення студентської аудиторії до навчальної діяльності, зокрема в умовах дистанційного навчання. Орієнтуючись на концепцію освітніх завдань «Таксономія Б. Блума» [35], використовуються форми навчальної діяльності для забезпечення інформованості (знання) (зокрема тестові завдання, робота з категоріальним апаратом як у форматі індивідуальних завдань, так і в форматі групової роботи), розуміння (різноманітні завдання на перетворення, переказ своїми словами, переведення інформації з текстового вигляду у графічний тощо), застосування (завдання на використання понять та концепцій для опису, пояснення та розуміння соціальних явищ та процесів). Освітні завдання вищого рівня – аналіз, синтез, оцінювання – вирішуються у написанні індивідуального науково-дослідного завдання, у ході якого студенти формують навички аналізу та порівняння різних соціологічних парадигм, концепцій, підходів. Загалом, дизайн навчальної активності під час вивчення «Історії соціології» та «Соціології» передбачає застосування активних та інтерактивних методів викладання, зокрема колоквиумів, групових робіт із захистом проєкту, рольових ігор тощо.

Підсумовуючи, зазначимо, що концептуалізація соціологічної складової освітньої програми «Соціальна робота» в рамках курсів «Соціологія» і «Історія соціології» передбачає діяльність на різних рівнях: від визначення мети та завдань цієї складової в системі підготовки соціальних працівників, їх пріоритетизації, до вибору форм навчальної діяльності студентів. Важливе місце в цьому процесі належить концептуальній роботі, за допомогою якої завдання професійного становлення соціального працівника знаходять відповідність у соціологічних поняттях та теоріях. Деякі з результатів цієї роботи представлені в статті.

---

³ Студентки збирають її протягом семестру, і вона вже налічує понад 80 фільмів, переважно створених в останні 20 років.

⁴ В наступному році очікуємо можливості використання підручника П. Штомпки, який нещодавно був перекладений українською мовою за підтримки Фонду Г. Бьоля.
<https://ua.boell.org/uk/2021/01/28/sociologiya-analiz-suspilstva>

Література:

1. Андрищенко А. И. Институционализация социальной работы как науки и профессии в Украине. *Социальная работа: история, теория и практика* : монография / под ред. В. В. Харабета, Л. М. Хижняк, А. И. Андрищенко. Мариуполь : ПГТУ, 2015. С. 75–89.
2. Горбунова-Рубан С. А. Становление социальной работы в Украине: исторический аспект. *Социальная работа: история, теория и практика* : монография / под ред. В. В. Харабета, Л. М. Хижняк, А. И. Андрищенко. Мариуполь : ПГТУ, 2015. С. 15–31.
3. Євдокимова І. А. Кафедра соціології управління та соціальної роботи ХНУ ім. В. Н. Каразіна та відділення НСПП в Харківській області: досвід плідної праці. *Вдосконалення системи колективно-договірної регулювання як необхідна умова стабільності соціально-трудова відносин та подальшого розвитку соціального діалогу в Україні* : матеріали наук.-практ. конф., м. Харків, 8 листопада 2018 р. Харків, 2018. С. 49–51.
4. Андрищенко А. І., Горбунова-Рубан С. О. Підготовка соціальних працівників в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення. *SOCIOPROSTIR: міждисциплінарний збірник наукових праць з соціології та соціальної роботи*. 2019. № 8. С. 35–40. URL: <https://periodicals.karazin.ua/socioprostir/article/view/12776> (дата звернення 30.03.2021).
5. Яковлев М., Кабаченко Н. Освіта та професійна підготовка соціальних працівників: стислий огляд світової практики. *Наукові записки НаУКМА*. 2011. Том 123. С. 54–60.
6. Мешкун А. Д., Острячко Т. С. Історичний екскурс становлення соціальної роботи економічно розвинутих країн з підготовки соціальних працівників. *Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія*. 2017. № 1 (9). С. 54–61.
7. Профатилова К. С. Професійна підготовка соціальних працівників у системі вищої освіти України. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2014. № 4. С. 134–140.
8. Зиммель Г. Как возможно общество? *Социологический журнал*. 1994. № 2. С. 102–114.
9. Коллинз Р. Четыре социологических традиции / пер. с англ. В. Россмана. Москва : Издательский дом «Территория будущего», 2009. 318 с.
10. Galtung J. Struktur, Kultur und intellektueller Stil. *Leviathan*. 1983. P. 303–338.
11. Сорока Ю. Г. Программа и методические материалы по курсу «Социология» для студентов несоциологических специальностей. Харьков : ХНУ имени В. Н. Каразина. 2003. 21 с.
12. Kolb D. A. *Experiential learning: Experience as the Source of Learning and Development*. Englewood Cliffs, NJ : Prentice-Hall, 1984. 248 p.
13. Дернова М. Моделі емпіричного навчання дорослих: зарубіжний досвід. *Порівняльно-педагогічні студії*. 2015. № 2. С. 40–45.
14. Ярошинська О., Осадченко Т. Удосконалення підготовки майбутніх учителів до створення здоров'язбережувального середовища початкової школи на основі запровадження моделей емпіричного навчання. *HUMANITARIUM*. 2015. № 37. С. 170–180.
15. Миллс Ч. Р. Социологическое воображение. Москва : Издательский дом NOTA BENE, 2001. 264 с.
16. Гіденс Е. Соціологія / пер. з англ. В. Шовкун, А. Олійник / за ред. О. Іващенко. Київ : Основи, 1999. 726 с.
17. История теоретической социологии. Предыстория социологии : учеб. пособ. 3-е изд., перераб. и доп. / Давыдов Ю. Н. и др. Москва : Академический Проект; Гаудеамус, 2010. 274 с.

18. Шацки Т. История социологической мысли. Том 1. Москва : Новое литературное обозрение, 2018. 720 с.
19. Шацки Т. История социологической мысли. Том 2. Москва : Новое литературное обозрение, 2018. 720 с.
20. Арон Р. Этапы розвитку соціологічної думки / пер. з фр. Г. Філіпчука. Київ : Юніверс, 2004. 688 с.
21. Гуменюк Л. Й. Соціологія: Хрестоматія (від першоджерел до сучасності) : навч. посіб. У 2-х томах. Львів : ЛьвДУВС, 2019.
22. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда / пер. с фр. А. Б. Гофмана. Москва : Канон, 1996. 432 с.
23. Маркс К. К критике политической экономии. Предисловие / К. Маркс, Ф. Энгельс. *Избранные сочинения*. Том 7. Москва : Издательство политической литературы, 1987. С. 5–9.
24. Энгельс Ф. Положение рабочего класса в Англии / К. Маркс, Ф. Энгельс. *Избранные сочинения*. Том 1. Москва : Издательство политической литературы, 1984. С. 223–482.
25. Зиммель Г. Конфликт современной культуры. *Избранное. Том 1. Философия культуры*. Москва : Юристъ, 1996. С. 494–516.
26. Вебер М. Основные социологические понятия. *Хозяйство и общество. Очерки понимающей социологии*. Том 1. Социология. Москва : Издательский дом Высшей школы экономики, 2016. С. 67–112.
27. Вебер М. Сословия и классы. *Хозяйство и общество. Очерки понимающей социологии*. Том 1. Социология. Москва : Издательский дом Высшей школы экономики, 2016. С. 334–342.
28. Тард Г. Общественное мнение и толпа. Москва : Ленанд, 2015. 208 с.
29. Гофман И. Моральная карьера душевнобольного пациента (глава из кн. Приюты). *Социальные и гуманитарные науки. Сер. 11. Социология*. 2001. № 1. С. 105–148.
30. Парк Р. Культурный конфликт и маргинальный человек. *Социальные и гуманитарные науки. Сер. 11. Социология*. 1998. № 2. С. 172–175.
31. Франко І. Про працю. *Зібрання творів у 50-тм*. Київ : Наукова думка, 1984. Том 44. Кн. 1. С. 32–33.
32. Драгоманов М. П. Чудацькі думки про українську національну справу. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Drahomanov_Mykhailo/Chudatski_dumky_pro_ukrainsku_natsionalnu_spravu (дата звернення: 14.03.2021).
33. Бурлачук В. Богдан Кістяківський та його проект створення наукової соціології / під ред. В. Танчера. *Біля витоків соціологічної думки в Україні*. Київ : Інститут соціології НАН України, 1995. С. 78–101.
34. Рибшун О. Особливості розвитку української соціології за радянських часів. *Історія української соціології : навч. посіб.* Київ : Кондор, 2018. С. 281–332.
35. Bloom B. S. Taxonomy of Educational Objectives. URL: <https://www.uky.edu/~rsand1/china2018/texts/Bloom%20et%20al%20Taxonomy%20of%20Educational%20Objectives.pdf> (дата звернення: 07.03.2021).

References:

1. Andryuschenko, A. I. (2015). Institutionalization of Social work as a science and a profession in Ukraine. In V. Kharabet (Ed.), *Social work: History, Theory and Practice: monograph* (pp. 75-89). Mariupol: PHTU.

2. Gorbunova-Ruban, S. A. (2015). Formation of Social work in Ukraine: historical aspect. In V. Kharabet (Ed.), *Social work: History, Theory and Practice: monograph.* Mariupol: PHTU. 15-31
3. Yevdokymova, I. A. Department of Sociology of Management and Social Work, V.N. Karazin National University and the branch of the NSPP in the Kharkiv region: the experience of fruitful work. *Improving the system of collective bargaining as a necessary condition for the stability of social and labor relations and further development of social dialogue in Ukraine, Scientific practice conference*, November 8, 2018. Kharkiv.
4. Andryuschenko, A. I., & Gorbunova-Ruban, S. A. (2019). Training of social workers in Ukraine: problems and ways to solve them. *SOCIOPROSTIR: the interdisciplinary online collection of scientific works on sociology and social work*, 8, 35-40.
5. Yakovliev, M. & Kabachenko, N. (2011). Educational and vocational training of social workers: an overview of world practices. *NaUKMA Research Papers*, 123, 54-60.
6. Mekshun, A. D. & Ostriancko, T. S. (2017). Historical digression of the formation of social work of economically developed countries for the training of social workers. *Problems of social work: Philosophy, Psychology, Sociology*, 1 (9), 54-61.
7. Profatilova, K. S. (2014). Professional training of social workers in the system of higher education of Ukraine. *Bulletin of Luhansk Taras Shevchenko National University. Pedagogical sciences*, 4, 134-140.
8. Zymmel, H. (1994). How is society possible? *Sociological Journal*, 2, 102-114.
9. Kollinz, R. (2009). *Four sociological traditions*. Moscow: Territory of the Future Publishing House.
10. Galtung, J. (1983). Struktur, Kultur und intellektueller Stil. *Leviathan*, 303-338.
11. Soroka, Y. G. (2003). *Program and teaching materials for the course «Sociology» for students of non-sociological specialties*. Kharkiv: V. N. Karazin Kharkiv National University.
12. Kolb, D. A. (1984). *Experiential learning: Experience as the Source of Learning and Development*. New York, NY: Englewood Cliffs, Prentice-Hall.
13. Dernova, M. (2015). Models of empirical adult learning: foreign experience. *Comparative and pedagogical studies*, 2, 40-45.
14. Yaroshinska, O. & Osadchenko, T. (2015). Improving the preparation of future teachers to create a healthy environment for primary school through the introduction of models of empirical learning. *HUMANITARIUM*, 37, 170-180.
15. Mills, Ch. R. (2001). *Sociological imagination*. Moscow: NOTA BENE Publishing House.
16. Giddens, E. (1999). *Sociology*. Kyiv: Osnovy.
17. Davidov, Y. N. (Ed.). (2010). *History of theoretical sociology. Prehistory of sociology: A textbook for universities*. Moscow: Academic Project, Gaudeamus.
18. Shatsky, Y. (2018). *History of sociological thought. Book 1*. Moscow: New Literally Digest.
19. Shatsky, Y. (2018). *History of sociological thought. Book 2*. Moscow: New Literally Digest.
20. Aron, R. (2004). *Stages of development of sociological thought*. Kyiv: Univers.
21. Humeniuk, L.I. (2019). *Sociology: Reader (from primary sources to the present): a textbook*. Lviv: LvDUVS.
22. Durkheim, E. (1996). *The Division of Labour in Society*. Moscow: Canon.
23. Marx K. (1987). A contribution to the Critique of Political Economy. In K. Marx & F. Engels, *Selected works. Book 7*. (pp. 5-9). Moscow: Political Literature Publishing House.

24. Engels F. (1984). The Condition of the Working Class in England. In K. Marx & F. Engels, *Selected works. Book 1.* (pp. 223-482). Moscow: Political Literature Publishing House.
25. Simmel, G. (1996). The Conflict of Modern Culture, *Selected works. Philosophy of Culture* (pp. 494-516). Moscow: Lawyer.
26. Weber, M. (2016). Basic Concepts of Sociology, *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology. Book 1. Sociology.* (pp. 67-112). Moscow: Higher School of Economics Publishing House.
27. Weber, M. (2016). Estates and Classes, *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology. Book 1. Sociology.* (pp. 334-342). Moscow: Higher School of Economics Publishing House.
28. Tarde, G. (2015). *Public Opinion and Crowd.* Moscow: Leland.
29. Goffman, E. (2001). The moral career of the mental patient. *Social and Humanitarian Sciences. Sociology*, 1, 105-148.
30. Park, R. (1998). Cultural Conflict and The Marginal Man. *Social and Humanitarian Sciences. Sociology*, 2, 172-175.
31. Franko, I. (1984). On the Labour, *Collected works in 50 books* (pp. 32-33). Kyiv: Scientific Thought.
32. Dragomanov, M. P. (1915). *Strange thoughts about the Ukrainian national cause.* Retrieved from https://chtyvo.org.ua/authors/Drahomanov_Mykhailo/Chudatski_dumky_pro_ukrainsku_natsionalnu_spravu/.
33. Burlachuk, V. (1995). Bohdan Kistiakivsky and his project to create a Scientific Sociology. In V. Tancher (Ed.), *The origins of sociological thought in Ukraine* (pp. 78-101). Kyiv: National Academy of Sciences of Ukraine. Institute of Sociology.
34. Rybschun, O. (2018). Features of Ukrainian Sociology in Soviet times. In Burlachuk V. et al, *History of Ukrainian Sociology* (pp. 281-332). Kyiv: Kondor.
35. Bloom, B. S. *Taxonomy of Educational Objectives.* Retrieved from <https://www.uky.edu/~rsand1/china2018/texts/Bloom%20et%20al%20Taxonomy%20of%20Educational%20Objectives.pdf>.

УДК 316.77:364]:[616.98-036.21:578.834COVID-19]

DOI: 10.26565/2218-2470-2021-11-02

ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАЦІЇ В СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19

Плахова Олена Миколаївна – кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри соціології управління та соціальної роботи Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, майдан Свободи, 4, Харків, 61022, Україна, email: lena_plakhova@ukr.net, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-9041-0948>.

Карчова Олена Юрїївна – студентка 2-го курсу соціологічного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, майдан Свободи, 4, Харків, 61022, Україна, email: lenakarcheva02@gmail.com, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-3997-668X>.

В статті представлено дослідження комунікації як способу міжособистісної та міжгрупової взаємодії, як джерела активності людини, яке проявляється у пошуку інформації, повідомленні своїх думок, переживань та способу сповіщати про допомогу. Досліджується роль соціальної комунікації в сучасному суспільстві. В статті наголошується на зростанні ролі соціальної роботи при виникненні кризових ситуацій в суспільстві як ресурсу, в якому міститься своєчасна, професійна, достовірна інформація. В статті представлена інформація про те, як змінився комунікативний процес в межах соціальної роботи в умовах пандемії Covid-19: перехід на дистанційний режим спілкування, поява нових «пандемічних» функцій в діяльності фахівців, поява нових та загострення старих соціальних проблем суспільства. Наводиться статистика щодо соціальних працівників, які працюють в посиленому режимі в період карантину для надання соціальних послуг (матеріальних, психологічних, юридичних та ін.) клієнтам. Особливо це такі групи клієнтів, як люди похилого віку, ветерани війни та праці, люди з особливими потребами, діти та інші вразливі групи. Автори звертають увагу на те, що в умовах карантинних обмежень частина традиційних джерел комунікації втратила свою ефективність та актуальність, разом з тим потреба в інформації навпаки значно зростає. Виділяються декілька напрямків комунікативної взаємодії, які стають все більш актуальними в межах соціальної роботи: створення інтернет спільнот, on-line оформлення документів, проведення on-line консультацій, тренінгів, супервізії тощо.

Ключові слова: комунікація; комунікація в соціальній роботі; соціальні послуги в умовах пандемії; «пандемічні» функції соціального працівника; on-line консультування.

THE FEATURES OF COMMUNICATION IN SOCIAL WORK IN THE CONVENTION OF THE COVID-19 PANDEMIC

Plakhova Olena – PhD in Sociological Science, Associate Professor, Associate Professor of Sociology of Management and Social Work Department of V. N. Karazin Kharkiv National University, 4, Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine, email: lena_plakhova@ukr.net, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-9041-0948>.

Karchova Olena – 2th year student of the School of Sociology, V. N. Karazin Kharkiv National University, 4, Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine, email: lenakarcheva02@gmail.com, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-3997-668X>.

The article presents the study of communication as a way of interpersonal and intergroup interaction, as a source of human activity, which is manifested in the search for information, communication of their thoughts, experiences and ways to communicate for help. The role of social communication in modern society is studied. The article emphasizes the growing role of social work in crisis situations in society as a resource that contains timely, professional, reliable information.

The article presents information how the communicative process has changed within social work in the context of the Covid-19 pandemic: the transition to remote communication, the emergence of new «pandemic» functions in the activities of specialists, the emergence of new and exacerbation of old social problems. Statistics are provided on social workers who work in an enhanced mode during the quarantine period for the provision of social services (material, psychological, legal aid) to clients. These are especially client groups such as the elderly, war and labor veterans, people with special needs, children and other vulnerable groups. The authors draw attention to the fact that under conditions of quarantine restrictions, some traditional sources of communication have lost their effectiveness and relevance, however, the need for information has increased significantly. There are several areas of communicative interaction, which are becoming increasingly relevant in social work: the creation of online communities, on-line paperwork, on-line consultations, training, supervision and others.

Key words: *communication; communication in social work; social services in the pandemic; social worker's «pandemic» functions; on-line consulting.*

Процес надання соціальних послуг населенню в умовах пандемії коронавірусної інфекції надзвичайно ускладнився у зв'язку із великою кількістю обмежень через карантинні заходи безпеки. Але незалежно від соціальної, політичної або медичної ситуації система соціальної допомоги має функціонувати в будь-який час. Злагоджена робота з надання соціальних послуг в кризових умовах, до яких варто віднести й ситуацію з пандемією, багато в чому залежить не тільки від компетентного персоналу, наявності відповідних ресурсів, але й від процесу комунікації як в самих соціальних установах, так й поза їх межами, з реальними та потенційними клієнтами.

Соціальна робота справедливо вважається однією з найбільш комунікаційних професій. Комунікація означає не просто передачу та отримання інформації. В процесі комунікації формується комунікативна спільнота, яка характеризується відносинами єдності, взаємодії, взаєморозуміння, обміну взаємодією тощо. Вдала комунікація надає мотивацію діям, допомагає зорієнтуватися в складній ситуації, знайти необхідні ресурси. В будь-яких кризових ситуаціях значно зростає потреба у своєчасній, повній та достовірній інформації.

Якщо її не вистачає або вона неточна, то виникають фейки, які створюють панічні настрої, можуть значно ускладнювати роботу соціальних установ та навіть спричиняти шкоду здоров'ю населення. В умовах карантинних обмежень частина традиційних джерел комунікації втратила свою ефективність та актуальність, разом з тим потреба в інформації навпаки значно зросла. Ще більш гостро стоятиме потреба в оперативній комунікації на етапі виходу з карантинних обмежень. Враховуючи вищесказане, актуальними стають проблеми виявлення особливостей комунікації в соціальній роботі в сучасних умовах, визначення найбільш затребуваних, механізмів взаємодії, з'ясування нових функцій та професійних ролей соціальних працівників тощо.

Проблеми комунікації традиційно є об'єктом вивчення педагогіки й психології (Б. Г. Анан'єв, В. М. Бехтерев, Л. С. Виготський та інші). Особливу значущість для сфери соціальної роботи представляють дослідження соціальної перцепції (Г. М. Андреева, О. О. Бодальов, Б. Д. Паригін та інші). Важливе теоретико-прикладне значення мають роботи у сфері соціальної психології комунікації, що написані в рамках соціологічної школи (Ф. Зімбардо, Д. Майєрс, С. Московічі, Т. Шибутані та інші). Також зростає частка публікацій щодо нового бачення комунікації в науковій літературі. До таких робіт слід віднести роботи І. М. Дзялошинського, Є. Романенка, О. В. Сосніна та інших [3; 5; 6; 7].

Мета статті – дослідити проблеми та напрямки комунікативної взаємодії в соціальній роботі, що виникають в нових соціальних умовах, спричинених пандемією, з метою оптимізації надання соціальних послуг та налагодження ефективної комунікації.

Поняття «комунікація» має багатозначний характер, підтвердженням чому виступає велика кількість визначень цього терміну, в яких розкривається різний аспект комунікації. Але головними змістовними значеннями слова «комунікація» є зв'язок, повідомлення, спілкування. Термін «комунікація», який позначає процес міжособистісного та міжгрупового спілкування, з'явився в науковій літературі на поч. ХХ ст. Вважається, що вперше поняття «комунікація» в його сучасному значенні вжив один з відомих представників Чиказької школи Чарльз Кулі у 1909 р. у статті «The Significance of Communication» він назвав комунікацію засобом актуалізації «органічно цілого світу людської думки». В якості засобів організації спілкування на поч. ХХ ст. він називає газети, пошту, телеграф, залізничні колії та освіту [3, с. 14]. З того часу було запропоновано сотні визначень цього поняття та жодне з них не стало загальноживим. Аналіз багатьох теорій комунікацій дозволяє сформулювати положення про те, що поняттям «комунікація» позначаються три різних, хоча й тісно пов'язаних між собою сутності: форма людської активності; вид професійної діяльності; сукупність соціальних інститутів [3, с. 28]. Отже, ми у своєму дослідженні будемо виходити з розуміння комунікації саме як форми людської активності, оскільки комунікативна активність особистості проявляється в усвідомленій потребі шукати та отримувати інформацію, а також потребі повідомити свої потреби, думки іншим людям. Тобто ми розглядаємо активність в контексті комунікації як джерело перетворення або підтримки людьми життєво важливих зв'язків з оточуючим середовищем, як здатність реагувати на зовнішні виклики.

Таким чином, можна запропонувати наступне визначення поняття «соціальна комунікація» – це взаємодія пов'язаних між собою суб'єктів з метою вироблення, передачі один одному інформації та її сприйняття. Об'єктом соціальної комунікації в цьому випадку буде виступати соціально (або індивідуально) значуща інформація, процесом соціальної комунікації – процеси, пов'язані з динамікою даної інформації в ході її просування від одних суб'єктів до інших (створення повідомлення, кодування, передача, декодування, сприйняття, реакція, зворотний зв'язок тощо).

Комунікація особливо важливу роль відіграє у розвитку інформаційного суспільства. Вона фактично стає його стратегічним ресурсом, який здатний оптимізувати різні фактори виробництва на основі знань та інформації. З цього приводу цікавим є міркування відомого американського дослідника Д. Белла, який розглядав комунікацію в якості основного ресурсу суспільного розвитку [5].

Пандемія, спричинена поширенням коронавірусної інфекції, сколихнула весь світ, загострила соціальні проблеми (безробіття, сімейні конфлікти тощо), змінила звичну практику соціальної комунікації. В періоди соціальних потрясінь та невизначеності роль соціальної роботи як соціальної практики та професійної діяльності набуває все більшого значення по всьому світу. До основних функцій соціальних працівників додалися так звані «пандемічні», до яких можна віднести наступні: науково-інформаційні (проведення інформаційних кампаній щодо безпеки суспільства в період пандемії); адаптивно-тренувальні (приспособлення до дистанційного надання соціальних послуг та допомоги); моніторингові (відстежування статистики поширення коронавірусу задля забезпечення безпеки працівників і суспільства); профілактичні (ведення обліку сімей та осіб, які вразливі до вірусу, контроль за їх забезпеченням необхідними послугами, запобігання домашнього насильства, надання дистанційної психологічної допомоги) тощо. При цьому, слід зазначити, що комунікація клієнтів із соціальними працівниками, надання консультацій та розв'язанні різних проблем відбувається переважно в умовах on-line режиму.

Незважаючи на стрімкий розвиток технологій та адаптацію до нових умов життя, можна виділити цілу низку проблем on-line спілкування для здобувачів соціальної допомоги, а саме: технічні проблеми (негаразди зі зв'язком, Інтернетом, світлом, особливо в сільській місцевості); індивідуальні проблеми (відсутність технічних пристроїв та невміння ними користуватись, особливо серед людей старшого віку та людей з ментальними проблемами); страх перед іншими особами повідомити дистанційно щодо фактів домашнього насилля тощо.

З іншого боку, соціальні працівники як надавачі соціальної допомоги також відчувають наслідки зміни звичної комунікативної взаємодії (надмірне навантаження, страх за своє здоров'я та здоров'я клієнтів, брак технічних ресурсів та чітких інструкцій щодо поведінки в екстремальних ситуаціях тощо). За даними Міністерства соціальної політики України від 7 квітня 2020 року, понад 40 тисяч соціальних працівників, попри карантинні обмеження, продовжували працювати у посиленому режимі та щоденно дбали про те, щоб в умовах карантину громадяни похилого віку, особи з обмеженими фізичними можливостями, сім'ї у складних життєвих обставинах могли отримувати необхідні соціальні послуги. Понад 30 тисяч соціальних робітників обслуговували самотніх громадян похилого віку та осіб з інвалідністю, які перебували вдома, а саме: забезпечували їх харчами, медикаментами та іншими товарами, а також допомагали оплачувати рахунки, готувати їжу, прибирати тощо. Також понад 6 тисяч працівників та фахівців із соціальної роботи надавали паліативну допомогу в резидентних установах, в яких тимчасово або постійно проживають або перебувають діти, громадяни похилого віку, ветерани війни та праці, особи з інвалідністю, бездомним особам та іншим вразливим категоріям населення. Щоденно закладами та установами системи соціального захисту населення здійснювалися заходи щодо виявлення громадян, які потребують допомоги. Станом на 07.04.2020 в Україні діяло 796 територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг), в яких обслуговується близько 1,2 млн осіб похилого віку, осіб з інвалідністю; 604 центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, на супроводі яких перебувають понад 470 тис. осіб; 100 закладів для бездомних осіб та центрів соціальної адаптації осіб, які відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний

строк, на обліку в яких перебуває понад 33 тис. осіб [4]. Всі ці групи клієнтів потребують щоденної якісної допомоги, в тому числі і якісної комунікації з соціальними працівниками в умовах карантинних обмежень.

Незважаючи на те, що деякі соціальні послуги продовжують надаватися безпосередньо зі значним ризиком як для надавачів, так і для отримувачів цих послуг, комунікація в період пандемії змінилась, оскільки зменшився обсяг послуг, які надаються в умовах контактного спілкування, деякі послуги поступово переходять або цілком перейшли в on-line режим. Зміни в наданні соціальних послуг зазвичай займають роки, але ми спостерігаємо, що за нових умов в дуже короткий час з'явилися нові онлайн-системи підтримки. Соціальні працівники почали створювати гарячі лінії в WhatsApp, Zoom та Skype для контактів з сім'ями та іншими групами з метою розвитку нових спеціалізованих сервісів, що значно знизило гостроту проблем в період пандемії. Можна виділити декілька напрямків комунікативної взаємодії, які стають все більш актуальними в межах соціальної роботи. По-перше, це створення інтернет спільнот як соціальним працівником, так й соціально близькими групами населення (форуми багатодітних сімей, матерів-одиначок, всиновлювачів, людей з особливими потребами тощо). Такі співтовариства можуть допомогти людям не відчувати себе самотніми, а також конструктивно розв'язати свою проблему, використовуючи досвід учасників форуму та спеціаліста з соціальної роботи. По-друге, on-line оформлення документів для людей, що мають обмежені можливості здоров'я та життєдіяльності. До того ж соціальні працівники розвивають на високому та доступному рівні раніше вже розроблені форми роботи, наприклад, сайти з важливою для населення інформацією: закони, положення, постанови, перелік необхідних документів, перелік пільг тощо. Актуальними стали проведення on-line консультацій психологів, юристів, спеціалістів з соціальної роботи, лікарів, педагогів та інших фахівців; проведення on-line тренінгів та здійснення супервізії для волонтерів, штатних фахівців тощо. Така взаємодія вимагає певної комунікативної активності як з боку клієнтів, так і з боку соціальних працівників. Спеціалісту необхідно навчитися вести on-line конференції, мати навички роботи в мережі Інтернет та навички спілкування в соціальних мережах. Адже сьогодні в інтернет-просторі можна спостерігати різні соціальні віртуальні практики, які є аналогом реальних. Вони також пов'язані з такими сферами як: освіта, робота, дозвілля, політична та комунікативна поведінка. Розширюючи межі співробітництва, спілкування, взаємодопомоги завдяки on-line комунікаціям, можна розв'язувати реальні проблеми, допомогти людині повернути вміння діяти самостійно, приймати рішення у нових умовах, тобто підвищити її адаптивність та емоційну стійкість.

Комунікації є невіддільним компонентом будь-яких процесів взаємодії. В період кризових ситуацій можемо спостерігати зародження нових комунікативних процесів, які змінюють вектор розвитку сучасного суспільства. Це стосується й сфери соціальної роботи, яка однією з перших відреагувала на нові соціальні загрози як для особистості, так і для суспільства в цілому. Подолання кризової ситуації залежить від ефективної комунікації у сфері надання соціальних послуг населенню, а саме: узгодженої взаємодії та активності учасників щодо діагностики та розв'язання проблем; використання ефективних та доступних засобів зв'язку; наявності відповідальних осіб із чітко встановленими обов'язками. Комунікація в соціальній роботі як форма людської активності в період пандемії зазнала суттєвих та динамічних змін. Осмислення соціальних ефектів від цих змін буде відбуватися поступово. Але вже зараз очевидно, що з'являються нові комунікативні практики в соціальній роботі, зменшується обсяг контактного спілкування, з'являються нові проблеми та

ризики. Разом з тим, соціальна робота вступила в нову фазу свого розвитку – адаптація соціальних послуг до нових реалій життя. Процес комунікації охоплює все більший спектр питань клієнтів, стає більш модернізованим, багатофункціональним.

Література:

1. Вершиніна В., Кривошеєва Н. Конспект-лекція онлайн тренінгу «Надання соціальних та адміністративних послуг в умовах карантину». URL: <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/search.html?q=надання+адмінстративних+послуг> (дата звернення: 12.03.2021).
2. Горовий В. Соціальні інформаційні комунікації, їх наповнення і ресурс / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського; наук. ред. Л. А. Дубровіна. Київ, 2010. 360 с.
3. Дзялошинский И. М. Коммуникационные процессы в обществе: институты и субъекты: монография / И. М. Дзялошинский. Москва : Издательство АПК и ППРО, 2012. 592 с.
4. В умовах карантину соціальні працівники працюють у посиленому режимі. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/18478.html> (дата звернення: 12.03.2021).
5. Романенко Є. Комунікація як необхідна складова розвитку сучасного суспільства. *Науковий Вісник «Демократичне врядування»*. 2012. Вип. 9. URL: http://www.lvivacademy.com/vidavnistvo_1/visnik9/fail/Romanenko.pdf (дата звернення 15.03.2021).
6. Соснін О. В. Комунікативна парадигма суспільного розвитку : навч. посіб. / О. В. Соснін, А. М. Михненко, Л. В. Литвинова. Київ : НАДУ. 2011. 220 с.
7. Харрис Р. Психология массовых коммуникаций. Санкт-Петербург : Прайм-Еврознак, 2002. 448 с.

References:

1. Vershynina, V., Kryvosheieva, N. (2020). Konspekt-leksiiia onlain treninhu «Nadannia sotsialnykh ta administratyvnykh posluh v umovakh karantynu». Retrieved from <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/search.html?q=надання+адмінстративних+послуг>.
2. Horovyi, V. (2010). Sotsialni informatsiini komunikatsii, yikh napovnennia i resurs / NAN Ukrainy, Nats. b-ka Ukrainy im. V. I. Vernadskoho; nauk. red. L. A. Dubrovina. Kyiv.
3. Dzialoshynskiy, Y. M. (2012). Kommunykatyionnie protsessi v obshchestve: ynstitutu y subjektu : monohrafiya. Moskva : Yzdatelstvo APK y PPRO.
4. V umovakh karantynu sotsialni pratsivnyky pratsuyuyut u posylenomu rezhymi. Retrieved from <https://www.msp.gov.ua/news/18478.html>.
5. Romanenko, Y. (2012). Komunikaatsiia yak neobkhidna skladova rozvytku suchasnoho suspilstva. *Naukovyi Visnyk «Demokratychnе vriaduvannia»*. Retrieved from http://www.lvivacademy.com/vidavnistvo_1/visnik9/fail/Romanenko.pdf.
6. Sosnin, O. V. (2011). Komunikatyvna paradyhma suspilnoho rozvytku : navch. posib. / O. V. Sosnin, A. M. Mykhnenko, L. V. Lytvynova. Kyiv : NADU.
7. Kharrys, R. (2002). Psykholohiya massovykh kommunykatsiyi. St. Petersburg: Praim-Evroznak.

УДК 316.362:316.624.3:343.62-055.5/.7](477)

DOI: 10.26565/2218-2470-2021-11-03

ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО ЯК СОЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Вітковська Інна Миколаївна – старший викладач кафедри соціології управління та соціальної роботи Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, майдан Свободи, 4, Харків, 61022, Україна, email: i.vitkovskaja@karazin.ua, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-5624-4301>.

Потапенко Марія Власівна – студентка 3-го курсу соціологічного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, майдан Свободи, 4, Харків, 61022, Україна, email: marypnk21@gmail.com, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-5270-8102>.

Стаття присвячена аналізу проблеми домашнього насильства в сучасній Україні та особливостям державної соціальної політики щодо її вирішення, адже сьогодні домашнє насильство – це поширена проблема серед усіх верств населення у всьому світі. За даними національної поліції України у середньому протягом 2020 року від проявів домашнього насильства кожні три години потерпала 1 особа.

У статті проаналізовано результати соціологічних досліджень, які були проведені в Україні протягом 2019-2020 років щодо поширеності різних форм насильства та впливу COVID-19 на кількість випадків домашнього насильства тощо.

На основі вторинного аналізу результатів емпіричних соціологічних досліджень визначено, що найпоширенішими видами домашнього насильства в Україні є фізичне та психологічне. Збільшення кількості випадків домашнього насильства пов'язані з введенням карантину, через який постраждали змушені перебувати із кривдником. Це ускладнювало доступ до правової допомоги та соціальних послуг, адже надання правової допомоги дистанційно (онлайн, телефоном тощо) не є достатньо ефективним, якщо це стосується справ, пов'язаних із домашнім насильством. Також на основі вторинного аналізу результатів емпіричних соціологічних досліджень визначено, що є позитивна динаміка щодо кількості звернень жертв домашнього насильства за допомогою до поліції. Це пов'язане з тим, що протягом останніх років відбулися зміни в українському законодавстві, активних обертів набули інформаційні кампанії проти домашнього насильства та налагоджено роботу правоохоронних органів з соціальними службами та громадськими організаціями.

Ключові слова: домашнє насильство, види домашнього насильства, жертви домашнього насильства, профілактика домашнього насильства, соціальна політика, соціальна робота.

© Вітковська І. М., Потапенко М. В., 2021

HOME VIOLENCE AS A SOCIAL PROBLEM IN MODERN UKRAINE

Vitkovska Inna – Senior Lecture of Sociology of Management and Social Work Department, V. N. Karazin Kharkiv National University, 4, Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine, email: i.vitkovskaja@karazin.ua, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-5624-4301>.

Potapenko Maria – 3th year student of the School of Sociology, V. N. Karazin Kharkiv National University, 4, Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine, email: marypnk21@gmail.com, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-5270-8102>.

The article is devoted to the analysis of the problem of home violence in modern Ukraine and the peculiarities of the state social policy for its solution, because today home violence is a common problem among all segments of the population around the world. According to the National Police of Ukraine, on average during 2020, one person suffered from home violence every three hours.

The article analyzes the results of sociological research conducted in Ukraine during 2019-2020 on the prevalence of various forms of violence and the impact of COVID-19 on the number of cases of home violence and more.

Based on the secondary analysis of the results of empirical sociological research, it is determined that the most common types of home violence in Ukraine are physical and psychological. The increase in home violence is due to the introduction of quarantine, forcing victims to stay with the perpetrator. This has made it difficult to access legal aid and social services, as providing legal aid remotely (online, by telephone, etc.) is not effective enough when it comes to home violence cases. Also, based on the secondary analysis of the results of empirical sociological research, it was determined that there is a positive trend in the number of complaints of victims of home violence to the police. This is due to the fact that in recent years there have been changes in Ukrainian legislation, information campaigns against home violence have become active, and the work of law enforcement agencies with social services and NGOs has been established.

Keywords: *home violence, types of home violence, victims of home violence, prevention of home violence, social policy, social work.*

Сьогодні домашнє насильство – це поширена проблема серед усіх верств населення у всьому світі. За оцінками Структури ООН з питань гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок «ООН жінки» за останні 12 місяців у світі 243 мільйони жінок і дівчат у віці 15-49 років зазнали сексуального та/або фізичного насильства з боку інтимного партнера. Дані досліджень вказують, що рівень такого насильства збільшився в результаті обмежень, введених у зв'язку із загрозою поширення COVID-19 [2].

В Україні тема домашнього насильства довгий час була табуованою, і лише зараз перестає бути «проблемою однієї сім'ї» завдяки законодавчим змінам, інформаційним кампаніям та роботі правоохоронних органів. На жаль, карантинні обмеження та самоізоляція під час пандемії COVID-19 негативно вплинули на рівень життя населення та кількість випадків домашнього насильства. Це підтверджують дані звіту національної поліції України за 2020 рік в яких зазначається, що до них надійшло майже 209 тис. заяв про вчинення сімейного насильства, тобто по 570 таких повідомлень щодоби, а це на 47% більше ніж у 2019 році. З них – 3400 звернень від дітей та понад 182 тис. звернень від жінок. У середньому протягом 2020 року від проявів домашнього насильства кожні три години потерпала 1 особа [5].

Стан наукової розробленості проблеми домашнього насильства характеризується тим, що відрізняється багатогранністю й широким спектром досліджуваних об'єктів. Аналіз сучасної вітчизняної наукової літератури дозволив прийти до висновку, що теорії та методології дослідження проблеми домашнього насильства присвячені праці Н. Анішук, О. Бабенко, А. Благі, В. Бондаровської, О. Василенко, О. Вітюк, Н. Гнатюк, Т. Журавель, О. Калашник, Н. Камінської, Т. Коноплицької, Т. Костюченко, Л. Лях, Т. Малиновської, Т. Марценюк, У. Митник, Р. Перелигіної, О. Попової, Д. Хуткого, Т. Циганчук та інших. Проблемами щодо профілактики та протидії проявів домашнього насильства присвячені праці В. Андрєєнкової, Ю. Аносової, В. Байдик, В. Бондар, В. Бондаровської, Т. Бугасць, Т. Войцях, О. Джужі, А. Запорожцева, О. Калашник, О. Ковальової, О. Кулика, К. Левченко, М. Легенької, М. Матвійчука, В. Мельничук, І. Опришка, Н. Пашко, Н. Столбуніної, Т. Харківської, К. Черехахи, К. Чернець та інших.

Мета статті – схарактеризувати стан проблеми домашнього насильства та особливості державної соціальної політики щодо її вирішення в Україні, запропонувати рекомендації щодо її вдосконалення.

У статті ми визначаємо поняття «домашнього насильства» як одного із різновидів насильства (фізичного, психологічного, сексуального, економічного), яке відрізняється від інших проявів тим, що коїться близькими один до одного людьми (родичами або членами сім'ї), які мають тісні стосунки – кровні, емоційні, шлюбні, інтимні, господарські тощо. За даними досліджень фізичне насильство залишається самим розповсюдженим видом домашнього насильства від якого частіше за все потерпають жінки та діти. Негативну тенденцію стосовно економічного насильства посилила пандемія корона вірусу, яка негативно вплинула на фінансову спроможність жінок. У звіті стосовно впливу COVID-19 на права жінок в Україні зазначено, що 75% опитаних жінок повідомили про зменшення розміру оплати праці, а 9% про затримки з її виплатою [1, с. 27]. Також багато жінок втратили роботу⁵, третина (приблизно 37%) перейшли на дистанційну форму роботи, що призвело до збільшення навантаження жінок, через поєднання домашньої праці та професійних обов'язків [1, с. 18].

Сьогодні в Україні проводяться соціологічні опитування та дослідження стосовно всіх форм прояву насильства. Важливо зазначити, що дослідження, які стосуються насильства в сім'ї, зокрема гендерно зумовленого, є досить особистою й «важкою» темою для вивчення та аналізу. Але саме завдяки оприлюдненим результатам таких опитувань, у державних органів влади є можливість розробляти інструменти щодо запобігання та протидії домашньому насильству в Україні.

За результатами соціологічного дослідження «Вплив COVID-19 на права жінок в Україні» [1] основними проблемами з якими стикнулися жінки, які постраждали від насильства – це вимушене перебування в одному приміщенні разом із кривдником, достатня кількість спеціалізованих притулків, ускладнений доступ до правової допомоги та соціальних послуг тощо. За даними опитування, під час карантину 40% опитаних вперше повідомили про те, що стали жертвами домашнього насильства (до карантину такого досвіду не мали). Найчастіше респонденти потерпали від психологічного насильства (образи, приниження, нецензурна лайка тощо) на це вказали 13% опитаних від загальної кількості; 11% опитаних відзначили, що вони стикнулися з економічним насильством (фінансова залежність, контроль витрат тощо); 5% повідомили, що під час карантину їх змушували до статевих зносин особи,

---

⁵ Згідно з даними Державного центру зайнятості, в четвертому кварталі 2020 року, на обліку в центрах зайнятості перебувало 670,4 тис. осіб, з них 55,3% – жінки.

з якими вони спільно проживають [1, с. 36]. Отже, за даними цього дослідження жінки, котрі потерпіли від домашнього насильства, повідомляли переважно про психологічне та фінансове насильство. Третина (32%) потерпілих від домашнього насильства змушені були продовжувати проживати з кривдником. Лише 3% були поміщені у притулок.

На жаль, ситуація з карантинном вплинула на отримання ефективної допомоги жертвам домашнього насильства, через те, що працівники поліції не виносили термінових заборонних приписів, які містять заборону на перебування кривдника у місці проживання/перебування постраждалої особи, мотивуючи такі рішення карантинном, а, отже, залишаючи постраждалу особу в небезпечній для її життя і здоров'я ситуації. Так, наприклад, у період суворих карантинних обмежень поліція зменшила винесення термінових заборонних приписів на 5% відповідно до кількості звернень, зменшилася і кількість судових рішень про видачу обмежувальних приписів – аж на 38%, коли порівнювати з початком 2020 року. Така тенденція свідчить, про віддання переваги карантинним обмеженням і безпеці кривдника над життям і здоров'ям постраждалим від домашнього насильства [1, с. 47-48].

За даними дослідження «Добробут і безпека жінок» [3] майже дві третини (66%) жінок, у яких є або був партнер, пережили якусь із форм скоєного ним насильства. Для більшості опитаних – це було психологічне насильство, другу й третю позицію займають фізичне й сексуальне насильство 23% та 7% відповідно⁶.

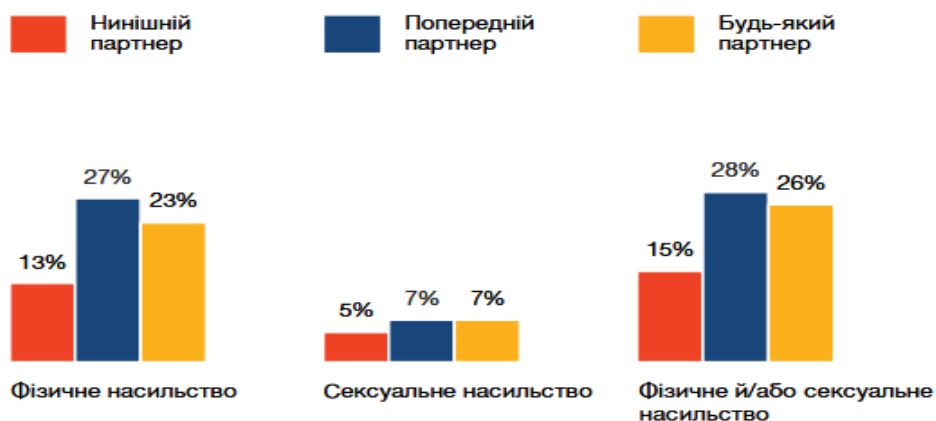

Рис. 1. Поширеність фізичного й/або сексуального насильства [3]

Фізичне насильство проявлялося у штовханні, нанесенні фізичного болю, ляпасів. Щодо сексуального насильства, яке пережили жінки (5% – з боку нинішнього партнера і 7% – з боку попереднього партнера), то воно виражалось в тому, що чоловік примушував жінку до статевого акту при цьому погрожуючи та/чи завдаючи болю. Також за результатами опитування, можемо зробити висновок, що майже дві третини жінок (65%) зазнали

⁶ Ці показники подібні до показників ЄС, де в середньому 20% жінок, за їхніми словами, мають досвід пережитого фізичного насильства (від 11% в Австрії до 31% в Латвії) і 7% жінок – досвід сексуального насильства (від 3% у Хорватії до 11% у Данії).

психологічного насильства з боку нинішнього або попереднього партнера⁷. Психологічне насильство проявлялося у надмірному контролі поведінки (53% від опитаних) та словесних образах та приниженні (48%). Кожна п'ята жінка (21%) зазначила, що вона потерпала від економічного насильства, і 7% жінок, у яких був або є партнер і які мають дітей, зазначили, що їх шантажували, використовуючи їхніх дітей, або з їхніми дітьми жорстоко поводитись.

Рис. 2. Рівень поширеності різних форм психологічного насильства [3]

Сексуальне домагання⁸ проявлялося у: непристойних поглядах та поглядах скося, які лякали жінок (24%); небажані дотики, обійми або поцілунки (23%), а також коментарі сексуального характеру (20%). Також жінки, які брали участь у дослідженні «Добробут і безпека жінок», вважають, що сексуальне домагання на робочому місці – це поширене явище в Україні. Отже, основні висновки, які ми можемо зробити з даних міжнародного соціологічного дослідження «Добробут і безпека жінок» – це те, що більшість жінок стурбовані проблемою насильства над жінками, зокрема 64% з них кажуть, що це поширене явище. Дві третини (67%) жінок стверджують, що у віці 15 років і старшому вони зазнали психологічного, фізичного або сексуального насильства з боку партнера або іншої особи.

На основі вторинного аналізу результатів емпіричних соціологічних досліджень ми визначили, що найпоширенішими видами домашнього насильства в Україні є фізичне та психологічне. Збільшення кількості випадків домашнього насильства пов'язані з введенням карантину, через який постраждали змушені перебувати із кривдником. Це ускладнювало доступ до правової допомоги та соціальних послуг, адже надання правової допомоги дистанційно (онлайн, телефоном тощо) не є достатньо ефективним, якщо це стосується справ,

⁷ Такий рівень поширеності значно перевищує середній показник ЄС, який дорівнює 43%, і перевищує показник будь-якої країни-учасниці ЄС (найвищий показник, 60%, у Данії). Вказаний рівень також значно вищий за показник Румунії (39%).

⁸ Частка жінок у ЄС, які стверджують, що вони зазнали сексуального домагання, становить 55% (подібно до показника України) і варіюється від 24% у Болгарії до 81% у Швеції. Рівень поширеності в сусідніх Польщі й Румунії (32%) нижчий, ніж в Україні.

пов'язаних із домашнім насильством. Позитивну динаміку ми спостерігаємо щодо кількості звернень жертв домашнього насильства за допомогою до поліції. На нашу думку, це пов'язане з тим, що протягом останніх років відбулися зміни в українському законодавстві, активних обертів набули інформаційні кампанії проти домашнього насильства та налагоджено роботу правоохоронних органів з соціальними службами та громадськими організаціями.

Вважаємо, що для протидії домашньому насильству та допомозі жертвам необхідна тісна співпраця державних установ з громадськими організаціями, адже тільки злагоджена робота всіх соціальних суб'єктів буде сприяти зменшенню випадків домашнього насильства.

Таким чином, можемо запропонувати наступні рекомендації щодо боротьби з домашнім насильством:

- проводити виховну роботу щодо зміни свідомості українців стосовно домашнього насильства шляхом навчання молодого покоління культурі здорових сімейних стосунків, формування у дітей сімейних цінностей та правил поведінки;
- проводити виховну роботу з дітьми та молоддю, яка передбачає включення в навчально-виховний процес та освітні програми теми з обговоренням питань щодо попередження та протидії домашньому насильству;
- проводити загальнодержавні заходи та всеукраїнські акції із роз'яснення протиправності та неприпустимості домашнього насильства;
- поширювати інформацію щодо ненасильницьких способів вирішення сімейних конфліктів через соціальні мережі та за допомогою ЗМІ;
- створювати та розповсюджувати соціальну рекламу щодо запобігання та протидії домашньому насильству;
- удосконалювати роботу бази даних щодо осіб, які стали жертвами домашнього насильства та осіб, які вчинили домашнє насильство;
- активізувати роботу зі створення спеціалізованих кризових центрів, притулків для постраждалих від домашнього насильства;
- активізувати роботу спеціальних служб соціально-психологічного супроводу сімей, де вже відбувалися випадки домашнього насильства чи є ризики вчинення такого насильства;
- активізувати роботу спеціальних служб соціально-психологічного супроводу сімей з дітьми, де вже відбувалися випадки домашнього чи є ризики вчинення такого насильства;
- налагодити роботу між «гарячими лініями» з органами Національної поліції з метою негайного повідомлення про вчинення домашнього насильства стосовно певної особи;
- забезпечити можливість звернення на «гарячу лінію» осіб з вадами слуху, мовлення, а також іноземців, що мешкають на території України.
- створити онлайн платформу для консультування осіб, які стали жертвами домашнього насильства;
- удосконалювати роботу державних, комунальних організацій з організаціями «третього сектору» щодо надання соціальних послуг онлайн особам, які стали жертвами домашнього насильства чи були його свідками;
- удосконалювати роботу громадських організацій щодо надання консультативної та правової допомоги постраждалим від домашнього насильства онлайн, навіть у період пандемій, інших надзвичайних ситуацій.

Література:

1. Вплив COVID-19 на права жінок в Україні. Київ, 2020. 51 с. URL: https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/library/democratic_governance/covid-impact-on-women-rights-in-ukraine.html (дата звернення 21. 03. 2021).
2. Гендерное насилие и COVID-19: «Когда мы молчим, мы позволяем этим преступлениям множиться». URL: https://www.unaids.org/ru/resources/presscentre/featurestories/2020/may/20200519_gender-based-violence-covid19 (дата звернення 12. 03. 2021).
3. Добробут і безпека жінок: дослідження насильства над жінками в Україні проведено під керівництвом ОБСЄ. URL: https://www.osce.org/files/f/documents/0/8/440318_0.pdf (дата звернення 23. 03. 2021).
4. Запобігання та протидія проявам насильства: діяльність закладів освіти : навчально-методичний посібник / за ред. К. Б. Левченко. Київ : ФОП Нічога С.О., 2020. 196 с.
5. Звіт Національної поліції України про результати роботи у 2020 році. URL: https://www.npu.gov.ua/assets/userfiles/files/zvity/zvit-npu-za-2020-rik_com.pdf (дата звернення 10. 03. 2021).
6. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07. 12. 2017. № 2229-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (дата звернення: 10.03.2021).

References:

1. The impact of COVID-19 on women's rights in Ukraine (2020). Kyiv. Retrieved from https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/library/democratic_governance/covid-impact-on-women-rights-in-ukraine.html.
2. Gender-based violence and COVID-19: «When we are silent, we allow these crimes to multiply». Retrieved from https://www.unaids.org/ru/resources/presscentre/featurestories/2020/may/20200519_gender-based-violence-covid19.
3. Women's well-being and security: A study on violence against women in Ukraine was conducted under the auspices of the OSCE. Retrieved from https://www.osce.org/files/f/documents/0/8/440318_0.pdf.
4. Levchenko, K. B. (2020). Prevention and counteraction to violence: the activities of educational institutions: a textbook. Kyiv : FOP Nichoha S.O.
5. Report of the National Police of Ukraine on the results of work in 2020. Retrieved from https://www.npu.gov.ua/assets/userfiles/files/zvity/zvit-npu-za-2020-rik_com.pdf.
6. On prevention and counteraction to domestic violence. № 2229-VIII. (2017). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>.

УДК 37.013.42:316.624

DOI: 10.26565/2218-2470-2021-11-04

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО СОЦІАЛЬНОГО ФАХІВЦЯ ДО ФОРМУВАННЯ БЕЗПЕЧНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ

Єсіна Наталія Олександрівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, вул. Алчевських, 29, Харків, 61002, Україна, email: esinanata81@gmail.com, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-9546-418x>.

Стрельнікова Олена Олександрівна – кандидат соціологічних наук, старший викладач кафедри політології, соціології і культурології Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, вул. Алчевських, 29, Харків, 61002, Україна, email: elenastrelnikova85@gmail.com, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0003-2042-7186>.

У статті проаналізовані різні підходи до визначення поняття «соціальні мережі» як технологічні комплекси організації й управління обмінами електронною інформацією між суб'єктами соціальних відносин, об'єднаних спільними інтересами, інформаційними потребами та навичками; на основі аналізу наукової літератури виявлені сутнісні характеристики соціальних мереж, які впливають на становлення та розвиток особистості підлітка; визначена роль соціальних мереж на сучасному етапі розвитку суспільства, яка проявляється в представництві інтересів не тільки соціальних груп, але й цілих соціальних верств населення; виявлено негативний вплив соціальних мереж на особистість підлітка, який проявляється у розширенні видів діяльності підлітків у віртуальному просторі, прагненні до самостійності та дорослості, експериментів над собою, що призводить до появи ризикованої діяльності як в Інтернет-мережі, так і в реальному житті; розкрито поняття безпечної поведінки в соціальних мережах як сукупності дій особистості під час користування Інтернетом, що сприяють задоволенню потреб і водночас запобігають можливості завдання збитків, заподіяних фізичному, психічному, соціальному добробуту та майну самої людини та інших людей; виділено основні правила безпечної поведінки в соціальних Інтернет-спільнотах; виокремлено структурні компоненти безпечної поведінки підлітків у соціальних мережах: пізнавальний, мотиваційний та вчинково-рефлексивний; розкрито поняття «професійна підготовка майбутніх соціальних фахівців до формування безпечної поведінки підлітків у соціальних мережах»; виявлено готовність як результат процесу підготовки майбутніх соціальних фахівців до професійної діяльності з формування безпечної поведінки підлітків у соціальних мережах; наведено авторське визначення поняття «готовність майбутніх соціальних фахівців до формування безпечної поведінки підлітків у соціальних мережах»; описані компоненти готовності майбутніх соціальних працівників до формування безпечної поведінки підлітків у соціальних мережах: когнітивний, мотиваційно-особистісний та діяльнісний.

Ключові слова: підлітки, соціальні мережі, безпечна поведінка, соціальний фахівець, підготовка майбутнього соціального фахівця, готовність майбутнього соціального фахівця.

TRAINING OF A FUTURE SOCIAL PROFESSIONAL FOR THE FORMATION OF SAFE ADOLESCENT BEHAVIOR IN SOCIAL NETWORKS

Yesina Natalia – PhD in Pedagogical Science, Associate Professor, Associate Professor of Social Work and Social Pedagogy Department of G. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, 29, Alchevskyyh Str., Kharkiv, 61002, Ukraine, email: esinanata81@gmail.com, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-9546-418x>

Strelnikova Olena – PhD in Sociological Science, Senior Lecture of Political Science, Sociology and Cultural Studies Department of G. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, 29, Alchevskyyh Str., Kharkiv, 61002, Ukraine, email: elenastrelnikova85@gmail.com, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0003-2042-7186>

The article analyzes different approaches to the definition of «social networks» as technological complexes of organization and management of electronic information exchange among the subjects of social relations, united by common interests, information needs and skills. Based on the analysis of the scientific literature the essential characteristics of social networks that affect the formation and development of the adolescent's personality are revealed. Role of social networks at the present stage of development of society, which is manifested in the representation of interests not only of social groups but also of entire social groups, is defined in the article. The negative impact of social networks on the personality of the adolescent, which is manifested in the expansion of adolescents in cyberspace, the desire for independence and adulthood, self-experimentation, which leads to risky activities both on the Internet and in real life are revealed. Concept of safe behavior in social networks as a set of actions of the individual when using the Internet, helping to meet the needs and at the same time prevent the possibility of causing damage to physical, mental, social well-being and property of man and others is analyzed. The basic rules of safe behavior in social Internet communities are highlighted. The structural components of safe behavior of adolescents in social networks are singled out: cognitive, motivational and action-reflexive; the concept of «professional training of future social professionals for the formation of safe behavior of adolescents in social networks» is revealed. Readiness is revealed as a result of the process of training future social specialists for professional activity on the formation of safe behavior of adolescents in social networks; the author's definition of the concept «readiness of future social professionals to form safe behavior of adolescents in social networks» is given. Components of readiness of future social workers to form safe behavior of teenagers in social networks, such as cognitive, motivational-personal and activity, are described.

Key words: adolescents, social networks, social professional, training of future social professional, readiness of future social professional.

В умовах інформаційного розвитку людської цивілізації посилився вплив соціальних мереж на формування особистості дітей, зокрема підліткового віку. При цьому особливе занепокоєння в суспільстві викликає той факт, що Інтернет-простір став частиною життя сучасних підлітків і все більше набуває ознак масового зараження, формує смаки, уподобання, стиль життя. Ризик полягає також у розвитку комп'ютерної залежності від соціальних мереж, проявом яких стає поступове звуження кола інтелектуальних інтересів, порушення системи соціальних контактів підлітків, відволікання їх від реального життя, навчання, інтересів, обов'язків. Отже, актуалізованою є проблема формування у підлітків

навичок безпечної поведінки в соціальних мережах як окремого напрямку роботи соціального фахівця.

Мета статті полягає у дослідженні особливостей підготовки майбутнього соціального фахівця до формування безпечної поведінки підлітків у соціальних мережах.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволив встановити, що проблемою соціальних мереж та їх впливом на особистість займалися О. Волянська [4], А. Гребінь [5], О. Лобовікова [9], О. Сакалюк [12]; правилами та особливостями безпечної поведінки підлітків у соціальних мережах – М. Снітко [14], О. Черних [15]; підготовкою майбутнього соціального фахівця до формування безпечної поведінки підлітків у соціальних мережах – Т. Алексєєнко [1], М. Снітко [14] та інші.

Аналіз останніх наукових досліджень свідчить, що не існує єдиного тлумачення поняття «соціальні мережі». Існує декілька підходів до визначення цього феномену.

Термін «соціальна мережа» був вперше введений соціологом манчестерської школи Джеймсом Барнсом у 1954 році, тобто задовго до появи Інтернету і сучасних мереж [6].

На думку, О. Лобовікової соціальні мережі – це структура, що складається з вузлових елементів і зв'язків між ними – соціальної павутини [9, с. 155].

О. Волянська розуміє під соціальною мережею соціальну структуру, Інтернет-середовище, вузли якої складають організації чи окремі люди, а зв'язки між ними позначають встановлені взаємодії (політичні, корпоративні, службові, сімейні, дружні, за інтересами) [4, с. 119].

Як зазначає О. Сакалюк соціальні мережі – потужні, технологічні Інтернет-ресурси, медійні середовища, які значно розширюють можливості подання інформації, а також роботи з нею, дозволяючи розміщувати, прослуховувати аудіо записи, переглядати відео, коментувати, використовувати додаткові сервіси – ігри, голосування, дошки графіті, тощо. Таким чином, викладачі можуть успішно використовувати обладнаний мультимедійний простір для проведення дистанційних занять [12].

Ми погоджуємось з визначенням А. Гребінь, що соціальні мережі – це «соціальні структури, що утворені індивідами або організаціями» [5, с. 11]. У мережі Інтернет ці структури мають вигляд «сайтів, на яких користувачі можуть створювати персональні сторінки і спільноти для спілкування та поширення інформації серед великої кількості людей» [5, с. 112].

Соціальні мережі можна розглядати як технологічні комплекси організації й управління обмінами електронною інформацією між суб'єктами соціальних відносин, об'єднаних спільними інтересами, інформаційними потребами та навичками спілкування. Отже, можна виділити такі сутнісні характеристики соціальних мереж, як:

- це організовані інструменти спілкування на основі використання електронних інформаційних технологій (Інтернету);
- це мережі соціального спілкування одновимірних за характеристиками суб'єктів, тобто, спілкування на горизонтальних рівнях організації;
- це інформаційні технологічні комплекси, що об'єднують людей зі спільними інтересами, потребами та відповідною технічною підготовкою.

Аналіз праць О. Волянської [4], А. Гребінь [5] дозволив визначити роль соціальних мереж на сучасному етапі розвитку суспільства, яка проявляється в тому, що:

- вибудовуючи горизонтальні зв'язки, соціальні мережі можуть впливати на функціонування вертикальних інформаційних мереж;
- соціальні мережі здатні налагоджувати зв'язки між соціальними групами;

- у соціальних мережах забезпечується необхідна в сучасних суспільних умовах швидкість обміну інформацією;

- соціальні мережі створюють умови для економічних та політичних процесів;

- за допомогою соціальних мереж може здійснюватися представництво інтересів не тільки соціальних груп, але й цілих соціальних верств населення.

Проте, на жаль, соціальні мережі поряд з позитивним впливом на процес соціалізації підлітків, здійснюють і негативний вплив.

Так, у медичних джерелах [8] звернено увагу на негативному опосередкованому впливі соціальних мереж на функціонування організму людини (у контексті надмірного часу перебування в Інтернет-мережі, що передбачає використання різноманітних пристроїв (комп'ютер, смартфон тощо)), що призводить до порушення зору, викривлення спини та хребта, ризику появи серцево-судинних захворювань тощо.

Свою чергою, педагоги та психологи [11, 16] звертають увагу на те, що Інтернет як невід'ємна частина світу, що нас оточує (здебільшого, потрібна і корисна); як невичерпне джерело інформації) приваблює дітей безмежними можливостями отримання різноманітної інформації, спілкування, організації дозвілля (ігри, фільми тощо). Проте, одночасно, доступ до таких можливостей у віртуальному просторі часто призводить до звуження соціальних контактів у реальному житті; заміни «живого» спілкування з однолітками онлайн-спілкуванням; відмови від активних розвивальних ігор на свіжому повітрі мережевими іграми; перетворення позитивного прагнення до пошуку нової інформації у «нав'язливу ідею».

Окрім того, науковці та фахівці-практики педагогічної, психологічної, юридичної галузі особливо стурбовані тим, що останнім часом у соціальних мережах виникли та набули поширення, так звані, «групи смерті» (тобто соціальні спільноти, метою існування яких є вплив на свідомість підлітка через шантаж та доведення дитини до самогубства, яке вона повинна зафіксувати на камеру). Окрім зазначених груп, реальну загрозу становлять комп'ютерні ігри загалом та ігри, де підлітки стають реальними жертвами кібербулінгу зокрема (наприклад, славнозвісні «Синій кит» та «Червона сова»). У визначеному контексті викликає занепокоєння той факт, що через некритичне сприйняття дітьми змісту ігор, популярних у підлітковій субкультурі («Гра хороша, бо у неї всі грають»), бажання підвищити авторитет серед однолітків через досягнення успіху в грі, нерозуміння можливих негативних наслідків ігрових дій, відсутність навичок безпечної поведінки в соціальних мережах та порушення комунікативної взаємодії насамперед з батьками, діти «втягуються» в ігри, участь в яких становить реальну смертельну небезпеку.

У юридичних джерелах [4] проаналізовано можливі наслідки поширення користувачем через соціальні мережі особистої інформації (зокрема, випадки використання зловмисниками такої інформації з метою крадіжки особистого майна користувача, оформлення на нього кредитів тощо). При чому небезпека настання таких негативних наслідків значно збільшується через поширену серед підлітків практику (задля збільшення кількості друзів в онлайн-спільноті), по-перше, створення кількох різних профілів (під різними «ніками»), а, по-друге, «додавання» до свого профілю переважно незнайомих осіб (цифри коливаються від кількох сот до кількох тисяч). Проблему становить і те, що практично неможливо простежити за тим, чим займаються діти в соціальних мережах.

Погоджуємося з М. Снітко [14], що розширення видів діяльності підлітків у віртуальному просторі (комунікативна, пошукова, пізнавальна, дозвіллева, ігрова, комерційна, протиправна, спрямована на вдосконалення власної особистості, спрямована на задоволення сексуальних потягів та бажань тощо), прагнення до самостійності та дорослості,

експериментів над собою призводять до появи ризикованої діяльності як в Інтернет-мережі, так і в реальному житті. При цьому з'ясовано, що фахівці радять не стільки забороняти спілкування в соціальних спільнотах, скільки доступно, відповідно до віку дитини, пояснювати їй про можливі небезпеки і шляхи їхнього запобігання, формуючи правила безпечної поведінки в соціальних мережах.

Щодо останньої, то, за О. Черних, безпечна поведінка в соціальних мережах – це «сукупність дій особистості під час користування Інтернетом, що сприяють задоволенню потреб і водночас запобігають можливості завдання збитків, заподіяних фізичному, психічному, соціальному добробуту та (або) майну самої людини та інших людей» [15, с. 8].

На думку, Т. Алексеєнко безпечна поведінка підлітків у соціальних мережах – це не тільки сукупність дій, а й складне структурне утворення, що характеризується знаннями підлітків про ризики та правила поведінки у соціумі, у довкіллі, у сфері дозвілля, їх уміннями адекватно поводитись та оптимально реагувати у ризикованих ситуаціях, контролювати емоції, відповідально ставитися до власної діяльності та поведінки [1, с. 3].

М. Снітко розглядає безпечну поведінку підлітків в Інтернет-мережі як засіб самореалізації та сукупність дій підлітків в Інтернет-мережі, що характеризуються знаннями підлітків про ризики та правила поведінки в Інтернет-мережі, вміннями оптимально реагувати у ризикованих ситуаціях, контролювати емоції, відповідально ставитися до власної діяльності в Інтернет-мережі [14, с. 254].

Інтерполюючи теоретичні висновки М. Снітко [14] щодо складових безпечної поведінки підлітків у Інтернет-мережі, нами виокремлено структурні компоненти безпечної поведінки підлітків у соціальних мережах: пізнавальний (обізнаність підлітків про соціальні мережі), мотиваційний (бажання забезпечити себе в соціальних мережах) та вчинково-рефлексивний (уміння та навички безпечної діяльності в соціальних мережах; диференціювання різноманітних впливів соціальних мереж; вести конструктивний діалог з віртуальними співрозмовниками та протистояти можливому тиску з їхнього боку; контролювати, спрямовувати та аналізувати власну діяльність в соціальних мережах).

Узагальнення результатів проведеного аналізу наукових праць Т. Алексеєнко [1], М. Снітко [14], О. Черних [15] дозволило визначити формування безпечної поведінки підлітків у соціальних мережах як напрям соціального виховання з забезпечення сукупності дій підлітків у соціальних мережах, що характеризують обізнаність їх про ризики та правила поведінки у соціальних мережах, вміннями зважено реагувати в ризикованих ситуаціях, контролювати емоційний стан, відповідально ставитися до власної діяльності в Інтернет-просторі. На наш погляд, в умовах інформаційного етапу розвитку суспільства формування навичок такої поведінки у підлітків повинно стати провідним напрямом роботи соціального фахівця.

На основі узагальнення результатів проведеного аналізу наукових джерел [14, 15], ми виділили основні правила безпечної поведінки в соціальних Інтернет-спільнотах: не повідомляти особисті дані; не поширювати особисті фото; не повідомляти паролі від соціальних мереж; не завантажувати невідомі файли з невідомих ресурсів; не вірити рекламним Інтернет-розсилкам; не грати в Інтернет-казино.

Аналіз теоретико-методичних питань підготовки соціальних працівників у наукових працях М. Васильєвої [3], І. Романової [3], М. Снітко [14] дозволив сформулювати поняття «професійна підготовка майбутніх соціальних фахівців до формування безпечної поведінки підлітків у соціальних мережах» як процес набуття здобувачами під час навчання у закладі вищої освіти необхідних знань, умінь, навичок, досвіду щодо особливостей формування безпечної поведінки підлітків у соціальних мережах, а також можливості відтворювати їх у

майбутній професійній діяльності.

Результатом процесу підготовки майбутніх соціальних фахівців до професійної діяльності з формування безпечної поведінки підлітків у соціальних мережах визначено готовність здобувачів до здійснення такої роботи.

На думку, А. Капської готовність до педагогічної діяльності передбачає наявність таких стосунків, формування таких якостей особистості, які забезпечують майбутньому педагогу можливість усвідомлено і компетентно здійснювати професійну діяльність [7, с. 12].

В. Сластьонін розглядає готовність як інтегроване особисте утворення, що забезпечує необхідні внутрішні умови для успішного здійснення професійної діяльності; якісно-динамічним характером особистості педагога; суб'єктивним, активно-дієвим станом – наявним у свідомості суб'єкта образом структури визначеної дії, що спонукає до діяльності, спрямований на її виконання [13, с. 78].

В. Лозова і Г. Троцько [10] трактують готовність як цілісне, складне, особистісне утворення, що забезпечує високий рівень педагогічної діяльності та охоплює професійно-педагогічні погляди, переконання, професійні знання, уміння, навички, професійне самовдосконалювання.

Зокрема, Л. Вейланде визначає готовність студентів до корекційної роботи з підлітками девіантної поведінки «як прикінцеве цілісне активне особисте утворення, що є синтезом її мотиваційної, емоційно-вольової, розумової, операційної підготовленості до здійснення корекційно-виховної роботи з підлітками девіантної поведінки» [3, с. 15].

Ми розглядаємо готовність майбутніх соціальних фахівців до формування безпечної поведінки підлітків у соціальних мережах як сукупність знань, умінь та навичок, що сприяють ефективній реалізації набутих професійних компетенцій соціальної спрямованості (соціальна профілактика, соціальна реабілітація, соціальна корекція).

Ми виділили наступні компоненти готовності майбутніх соціальних працівників до формування безпечної поведінки підлітків у соціальних мережах: когнітивний (опанування теоретичними знаннями з формування безпечної поведінки підлітків у соціальних мережах; освоєння психологічних, фізіологічних особливостей підлітків; вивчення методів та технологій формування безпечної поведінки підлітків у соціальних мережах), мотиваційно-особистісний (формування у майбутніх соціальних фахівців спонукань до професійної діяльності з формування безпечної поведінки підлітків у соціальних мережах та професійних цінностей, що забезпечують успішність діяльності майбутніх соціальних працівників із формування безпечної поведінки підлітків у соціальних мережах) та діяльнісний (оволодіння вміннями й навичками застосовувати на практиці прийоми та методи роботи соціального фахівця з формування безпечної поведінки підлітків у соціальних мережах).

Важливим чинником соціалізації сучасного підлітка виступають соціальні мережі. Отже, вважається доцільним соціальним працівникам і соціальним педагогам приділяти більше уваги саме створенню безпечного інформаційного простору для дітей та підлітків, формуванню в них умінь та навичок безпечної поведінки в Інтернеті. Перспективним напрямом подальшої дослідницької діяльності є розробка та експериментальна перевірка комплексу засобів із формування безпечної поведінки підлітків у соціальних мережах.

Література:

1. Алексеевко Т. Ф. Влияние информационных технологий на стан і розв'язання актуальних соціально-педагогічних проблем суспільства. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Тернопіль, 2013. № 3. С. 3–8.

2. Васильєва М. П., Романова І. А. Використання сучасних дидактичних методів у підготовці майбутніх соціальних працівників. *Інноваційна педагогіка*. 2019. Вип. 13. Т. 2. С. 187–190. <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-13-2-40>.
3. Вейландє Л. В.-В. Підготовка студентів університету до роботи з підлітками девіантної поведінки: дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського. Одеса, 2005. 256 с.
4. Волянська О. В. Проблема агресивної поведінки підлітків: фактори та механізми соціалізації. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2016. № 3. С. 117–134.
5. Гребінь А. А. Соціальні мережі – сучасне середовище спілкування з користувачем. *Бібліотека. Наука. Комунікація: матеріали міжнар. наук. конф., м. Київ, 21-22 квітня 2019 р. Київ, 2019. С. 111–112.*
6. Губанов Д. А. Социальные сети: модели информационного влияния, управления и противоборства. Москва : Физматлит, 2010. 227 с.
7. Капська А. Й. Деякі аспекти професійної підготовки соціальних педагогів і соціальних працівників. *Соціально-педагогічні проблеми дітей і молоді: збірник статей*. Ростов-на-Дону, 2008. Вып. 4. С. 11–17.
8. Катков А. Л. О психологических и медицинских аспектах негативного влияния компьютерной зависимости на несовершеннолетних: методические рекомендации. Павлодар, 2012. 48 с.
9. Лобовикова О. О., Мельников А. С. Соціальні мережі як феномен інформаційного суспільства. *Вісник Львівського університету. Серія соціологічна*. 2011. Вип. 5. С. 154–160.
10. Лозова В. І., Троцько Г. В. Теоретичні основи виховання і навчання навч. посіб. Харків : «ОВС», 2002. 400 с.
11. Рижанова А. О. Засоби масової інформації та актуальні соціально-педагогічні проблеми сучасності. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2013. Вип. 33. С. 353–358.
12. Сакалюк О. О. Формування і розвиток інформаційно-освітнього середовища сучасного навчального закладу. URL: http://www.confcontact.com/2014/alyansnauk/pe4_sakalyuk.htm (дата звернення: 25.03.2020).
13. Слостєнин В. А. Профессиональная готовность учителя к воспитательной работе. *Советская педагогика*. 1981. № 4. С. 76–84.
14. Снітко М. А. Підготовка соціальних педагогів до формування у підлітків безпечної поведінки в Інтернет-мережі. *Гуманітарний вісник*. 2013. Вип. 30. С. 254–257.
15. Черних О. Керівництво із соціально-педагогічного супроводу формування безпечної поведінки в Інтернеті. Київ : ТОВ «ЦП» КОМПРИНТ 2017. 104 с.
16. Янг К. С. Диагноз – Интернет-зависимость. *Мир Интернет*. 2000. №2. С. 24–29.

References:

1. Aliksieienko, T. F. (2013). An impact of informational technologies on the state and solution of the actual socio-pedagogical problems of society. *Scientific notes of Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University*, 3, 3-8.
2. Vasylieva, M. P., Romanova, I. A. (2019). The use of modern didactic methods in educating future social workers. *Innovative pedagogy*. Kherson : Vydavnychiy dim «Helvetyka», 13(2), 187-190. <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-13-2-40>.

3. Vieilandie, L. V.-V. (2005). *Preparing university students to work with adolescents of deviant behavior*. (Candidate's thesis). South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky. Odessa.
4. Volianska, O. V. (2016). The problem of aggressive behavior in teenagers: factors and mechanisms of socialization. *The Bulletin of Yaroslav Mudryi National Law University*, 3, 117-134.
5. Hrebin, A. A. (2019). *Social networks are a modern environment for communication with the user*. Library. Science. Communication: materials intern. Science. conf. Kyiv.
6. Gubanov, D. A. (2010). *Social networks: models of information influence, management and confrontation*. Moskva: Fizmatlit.
7. Kapska, A. Y. (2008). Some aspects of professional training of social educators and social workers. *Socio-pedagogical problems of children and youth: a collection of articles*. Rostov-na-Donu, 4.11-17.
8. Katkov, A. L. (2012). *On the psychological and medical aspects of the negative impact of computer addiction on minors: guidelines*. Pavlodar.
9. Lobovkova, O. O., Melnykov, A. S. (2011). Social networks as a phenomenon of the information society. *Visnyk of the Lviv University. Series Series Sociology*, 5, 154-160.
10. Lozova, V. I., Trotsko, H. V. (2002). *Theoretical foundations of education and training*. Kharkiv : OVS.
11. Ryzhanova, A. O. (2013). Mass media and current social and pedagogical issues. *Pedagogy of formation of creative personality in higher and general education schools*, 33, 353-358.
12. Sakaliuk, O. O. Formation and development of information and educational environment of a modern educational institution. Retrieved from http://www.confcontact.com/2014/alyansnauk/pe4_sakalyuk.htm.
13. Slastjonin, V. A. (1981). Professional readiness of a teacher for educational work. *Soviet pedagogy*, 4, 76-84.
14. Snitko, M. A. (2013). Training of social educators for the formation of safe behavior in adolescents on the Internet. *Humanitarium*, 30, 254-257.
15. Chernykh, O. (2017). *Guide to socio-pedagogical support for the formation of safe behavior on the Internet*. Kyiv: TOV «TsP» KOMPRYNT.
16. Jang, K. C. (2000). Diagnosis – Internet addiction. *The world of the Internet*, 2, 24-29.

УДК 364:[378.091.214.18:316]

DOI: 10.26565/2218-2470-2021-11-05

ПРОБЛЕМИ КАНІСТЕРАПІЇ ЯК НОВІТНЬОГО МЕТОДУ ПРАКТИЧНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Садрицька Світлана Валеріївна – кандидат соціологічних наук, доцент кафедри соціології управління та соціальної роботи Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, майдан Свободи, 4, Харків, 61022, Україна, email: s.sadritskaya@karazin.ua, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-9469-2313>.

Історія співіснування та взаємодопомоги між людиною та собакою налічує майже 40 тисяч років, але як напрямок терапії «каністерапія» почала розвиватися лише із середини двадцятого сторіччя. Це було пов'язано із великою кількістю наукових досліджень, що довели терапевтичний вплив тварин, зокрема собак, на стан людини. Метою статті є спроба концептуалізації цього нового соціального феномену не лише як соціально значущого способу взаємодії людини з твариною, але й як новітнього методу практичної соціальної роботи. На думку автора, каністерапія є одним із дієвих засобів соціальної реабілітації, адже сприяє відновленню порушених або втрачених соціальних зв'язків та соціальних функцій. Наводяться приклади використання цього методу у гериатричних установах, клініках, госпіталах, реабілітаційних центрах. Розглядаючи наукові дослідження методу каністерапії при різного роду захворюваннях та розладах, автор робить висновок щодо можливостей використання каністерапії у практичній соціальній роботі з такими групами клієнтів, як люди похилого віку, особи з інвалідністю, «складні підлітки», особи з різними формами залежності, діти з інвалідністю та ДЦП, синдромом Дауна, аутизмом та іншими. Окремого вивчення заслуговують можливості методу у роботі з людьми, які мають проблеми із зором.

У статті розглянуто головні складові елементи каністерапії та такі її форми як: зустріч-спілкування із собакою; навчання з собакою; системна терапія. На думку автора цей напрямок є перспективним і досить активно розвивається в Україні, але досі не має офіційного визнання та підтримки з боку держави. Спираючись на думку експертів, у статті визначаються головні проблеми, що заважають розвитку цього методу. Наголошується, що в Україні немає системи підготовки фахівців-каністерапевтів, для того, щоб отримати диплом або сертифікат, і фахівці, і собаки мають їхати за кордон.

Серед проблем розвитку методу автор акцентує увагу на відсутності організаційних механізмів, що дозволяли б поєднувати зусилля психологів, кінологів, соціальних робітників з потребами клієнтів. Без підтримки держави, впевнений автор, метод буде розвиватися лише завдяки волонтерам та на комерційній основі, що значно обмежує його використання у сфері соціальної реабілітації та робить неможливим забезпечення якості надання таких послуг.

Ключові слова: каністерапія, реабілітація, соціальна реабілітація, практична соціальна робота, метод соціальної роботи, функції каністерапії, елементи каністерапії.

© Садрицька С. В., 2021

PROBLEMS OF CANISTHERAPY AS THE NEW METHOD IN PRACTICAL SOCIAL WORK

Sadrytska Svitlana – PhD (Sociology), Associate Professor of Department of Sociology of Management and Social Work, V. N. Karazin Kharkiv National University, 4, Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine, email: s.sadritskaya@karazin.ua, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-9469-2313>.

The history of coexistence and mutual assistance between man and dog is almost 40 thousand years old, but as a direction of therapy, "canistherapy" began to develop only in the mid-twentieth century. This has been due to the large body of scientific research that has shown the therapeutic effect of animals, including dogs, on the human condition. The aim of the article is to try to conceptualize this new social phenomenon not only as a socially significant way of human-animal interaction, but also as the latest method of practical social work. According to the author, canistherapy is one of the effective technologies of social rehabilitation, as it helps to restore broken or lost social ties and social functions. Examples of the use of this method in geriatric institutions, clinics, hospitals, rehabilitation centers are given. Considering the research of the method of canistherapy for various diseases and disorders, the author concludes on the possibilities of using canine therapy in practical social work with such groups of clients as the elderly, people with disabilities, "difficult teenagers", people with various forms of addiction, children with disability and cerebral palsy, Down syndrome, autism. The possibilities of the method in working with people who have vision problems deserve a separate analysis. The main components of canistherapy and its forms such as meeting-communication with a dog are considered in the article; training with a dog; systemic therapy. The main components of canistherapy and its form are considered in the article. According to the author, this area is promising and is developing quite actively in Ukraine, but still has no official recognition and support from the state. Based on the opinion of experts, the article identifies the main problems that hinder the development of this method. It is emphasized that in Ukraine there is no system of training of specialist canine therapists, in order to obtain a diploma or certificate, both specialists and dogs must go abroad.

Among the problems of method development, the author emphasizes the lack of organizational mechanisms that would combine the efforts of psychologists, cynologists, social workers with the needs of clients. Without the support of the state, the author is sure, the method will be developed only through volunteers and on a commercial basis, which significantly limits its use in the field of social rehabilitation and makes it impossible to ensure the quality of such services.

Key words: *canistherapy, rehabilitation, social rehabilitation, practical social work, method of social work, functions of canistherapy, elements of canistherapy.*

Соціальна робота, так само як і кожна наука, має власний поняттєвий апарат, свої технології, свій методичний інструментарій, але тенденцією сучасних наукових досліджень вже стало визнання перспективності досліджень міждисциплінарного поля, що значно збагачують як методологічний, так і практичний арсенал соціальної роботи. Попри те, що метод «каністерапії» виник у США ще у 60-ті роки ХХ сторіччя, для України він є досить новим методом психологічної терапії, а в якості методу соціальної реабілітації він впевнено може бути названий новітнім. Починаючи з 2010 року з ініціативи Польського Товариства Каністерапії у Польщі спеціальність «каністерапевт» внесено до державного списку

професій. Така сама спеціальність існує в Чехії та Іспанії, в Ізраїлі є післядипломна освіта, яка дозволяє отримати диплом державного зразка за спеціальністю «каністерапевт». У США 95% тварин, що використовуються у психотерапії, – це собаки. Каністерапія широко використовується у приватних санаторіях Німеччини [1, р. 647-653], у Білорусі заняття з каністерапії проводять із дітьми у медичних закладах та реабілітаційних центрах, цей метод отримав офіційне визнання у Литві, Норвегії та інших країнах. Все частіше до використання цього методу звертаються в Україні не лише психологи, але й соціальні працівники: так нещодавно (у лютому 2020 року) на базі Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини був проведений науково-практичний семінар «Каністерапія, як інноваційний напрям реабілітації людей з інвалідністю», громадськими організаціями реалізовано чимало проектів, у тому числі за підтримки іноземних організацій. Не лише зростання популярності методу сприяє актуальності досліджень у цьому напрямку: головним протиріччям лишається те, що попри багаторічну практику його застосування (за кордоном вже сотні років), досі немає чіткого наукового пояснення механізмів, за якими каністерапевти (кінолог та спеціально навчена собака) допомагають у соціальній реабілітації різним групам клієнтів. Лишається без наукового дослідження ефективність застосування цього методу у соціальній реабілітації окремих груп клієнтів. Як стверджують археологічні знахідки, історія співіснування та взаємодопомоги людей та собак налічує близько 40 тисяч років. Сам феномен підтримуючого, розвиваючого, терапевтичного біо-соціального впливу собак має глибокі історичні джерела. Як ми знаємо, у первісному суспільстві віра у могутність тварини-тотема виконувала роль регулятора соціальної взаємодії, адже спонукала людей дотримуватися певних норм та правил, обумовлювала характер спілкування та слугувала основою порядку, добробуту та спокою людей. Взаємодія з тваринним світом сприяла формуванню у людини емоційного інтелекту, про важливість якого зараз так багато пишуть науковці. Поступово стало зрозумілим, що тварини здатні сприяти корекції страхів, агресивності, почуття безпорадності та самотності, вони здатні знімати психічне напруження, дозволяють не так гостро переживати зміни та шукати ресурси в самих собі, надають відчуття впевненості та покою. Тож тварини, навіть без особливої підготовки, були одними з перших психотерапевтів, можна сказати – реабілітологів, що надавали допомогу людям.

Сьогодні найбільша кількість наукових робіт присвячена каністерапії у клінічній психології, в галузі біології та інтегративної медицини, корекційної педагогіки та інклюзивної освіти. Так собаки досить успішно використовуються як асистенти у кабінетах психоаналітиків [2, р. 618], добре вивченим є позитивний вплив каністерапії при лікуванні хворих на шизофренію.

З позиції практичної соціальної роботи та застосування методу у соціальній реабілітації різних груп клієнтів найбільший інтерес викликають дослідження пов'язані, наприклад, із лікуванням від алкогольної залежності. Японські лікарі, застосовуючи метод каністерапії разом зі основним лікуванням, підтвердили загальне покращення настрою та підвищення швидкості психосоціальної реабілітації залежних пацієнтів [3, р. 295]. Досвід використання собак для покращення стану поранених військовослужбовців та реабілітації ветеранів бойових дій вивчався на прикладі американських солдатів в Іраку [4, р. 54]. У геріатричних установах доведено позитивний вплив каністерапії на соціальну адаптацію осіб із хворобою Альцгеймера, широко каністерапія використовується при різних формах деменції [5, р. 198]. Виявлено, що собаки сприяють прискоренню соціальної адаптації у хворих афазією та іншими порушеннями мови. Визнано ефективність методу в роботі зі «складними підлітками» як у лікуванні психічних відхилень, так і психологічній допомозі через розширення кола спілкування, компенсацію самотності, зняття емоційної напруги різного походження,

а іноді, на жаль, собаки стають об'єктом, на який проєктується агресія та негативні емоції. Доведено ефективність каністерапії у соціальній реабілітації дітей з інвалідністю та ДЦП, отримано позитивні результати при лікуванні синдрому дефіциту уваги з гіперактивністю. Крім того, здатність собак тонко розрізняти запахи дозволяє їм бути чудовими діагностами: вони здатні на ранніх стадіях діагностувати рак, цукровий діабет, епілепсію, попереджати про наближення епілептичного припадку (дослідження доктора Адама Кайртона, твердження Яна Олвера), змінюючи якість життя пацієнтів та їхніх родин.

Велика кількість досліджень, що присвячено методу каністерапії та вивченню його ефективності, підвищили його науковий статус та сприяли зростанню його популярності, однак для становлення методу як науково обґрунтованого та впровадження у практику соціальної роботи необхідною є його наукова концептуалізація. Тож *метою* цієї статті є наукова концептуалізація каністерапії як новітнього методу у практиці соціальної роботи та вивчення проблем, що заважають застосуванню каністерапії у сучасній практиці соціальної роботи.

У нашому розумінні, головною метою «каністерапії», методу, що у буквальному перекладі означає «лікування за допомогою собаки» є підвищення ефективності розвитку особистості, її навчання та, за необхідності, реабілітації. Головним елементом та помічником у цьому процесі виступає спеціально відібрана та навчена собака. Розробка плану допомоги та весь процес взаємодії керується кваліфікованим каністерапевтом. Цей напрямок є окремим випадком відомої «анімалтерапії», тобто лікування за допомогою тварин.

Вперше каністерапію почали використовувати приблизно у 1790 році у Йоркширі (Великобританія). У новій клініці для душевнохворих Уільям Т'юк принципово змінив підхід до лікування, він пішов шляхом заміни традиційних для того часу методів лікування за допомогою гамівних сорочок та ліків, на методи, що спиралися на християнські принципи: співчуття, любов, розуміння та довіру, саме тоді у лікуванні стали використовувати собак. Лікарі відразу констатували позитивний вплив методу на пацієнтів – рівень агресії та частота приступів відчутно знизилася. Це були перші кроки на шляху використання каністерапії у системі реабілітації, тобто діях спрямованих на виправлення та компенсацію обмежень та складнощів життєдіяльності людини, що викликані порушенням стану здоров'я та розладом певних функцій організму. Однак сам термін «каністерапія» виник дещо пізніше. Першим, хто став його використовувати, був американський психотерапевт Борис Левінсон (1961 р.). Він відзначав, що пацієнти, які проходять у нього лікування, краще йдуть на контакт, коли в кабінеті присутній його пес – золотистий ретривер.

Тож можна вважати каністерапію одним із наймолодших напрямків у соціальній реабілітації. Нагадаємо, що вже стало досить сталим визначення соціальної реабілітації як відновлення порушених або втрачених соціальних зв'язків, соціальних функцій, приведення індивідуальної чи колективної поведінки у відповідність до загальноприйнятих суспільних норм і правил [6, с. 68]. Звичайно у практиці як традиційної, так і нетрадиційної, психологічної та соціальної реабілітації слід виокремити методи лікування та безпосередньо реабілітації, які найбільше нас цікавлять у контексті практичної соціальної роботи. Чому ж серед різних видів анімалотерапії наш інтерес у сфері соціальної роботи ми фокусуємо саме на каністерапії? В сучасній медицині широко відомими є гірудотерапія, апітерапія, дельфінотерапія, іппотерапія, каністерапія, фелінотерапія. По-перше, для каністерапії немає потреби у створенні окремих, особливих умов для тварин, адже собаки добре співіснують з людьми, звикли до їхніх помешкань та добре себе там почувають. По-друге, широкий вибір порід створюють умови для відбору собак з необхідними якостями та здібностями до дресури. На сьогодні каністерапевтом може стати собака будь-якої породи та навіть

безпородна, якщо відповідатиме певним вимогам. На думку експертів, які мають багаторічний досвід використання каністерапії в Україні, найбільше потенційних терапевтів серед порід собак-компаньйонів, наприклад, золотистих ретриверів, французьких бульдогів, лабрадорів, бордер-коллі, цвергшнауцерів. Кожна така собака повинна мати довідку про щеплення, відсутність гельмінтів, стерилізацію, ветеринарну довідку, що підтверджує добрий стан здоров'я собаки й, найголовніше - довідку або сертифікат про складений екзамен терапевтичної собаки (які сьогодні в Україні не видають). Третім аргументом на користь каністерапії є широкий спектр можливостей застосування: як вже відзначалося каністерапія однаково ефективно працює з дітьми, людьми похилого віку, залежними особами, особами з інвалідністю, онкологічними хворими. Четвертий – організаційний аспект: завдяки ресурсній економічності метод можна застосовувати навіть в умовах недостатнього фінансового забезпечення соціальних служб та проєктів. Якщо дельфінотерапія або іпотерапія потребує значних фінансових витрат, що надає доступ до цього виду терапії лише заможнім верствам, що мешкають у великих містах, каністерапія може використовуватись в будь-яких населених пунктах, та в межах навіть окремої соціальної служби, лікарні, проєкту.

Загалом каністерапія має широкий спектр функцій, які вже мають наукове та практичне підтвердження, багато із цих функцій можуть використовуватись у практиці соціальної роботи: 1) здатність гармонізувати та стабілізувати психічний стан клієнта, зниження рівня тривоги, напруги; 2) стимулювання діяльності емоційної сфери; 3) позитивний вплив на психомоторний розвиток; 4) нормалізація вегетативних функцій організму людини; 5) актуалізація так званих ресурсних станів особистості; 6) зменшення аутизації; 7) позитивний вплив на розвиток комунікативних навичок; 8) сприяє дестигматизації окремих груп клієнтів та станів; 9) сприяє самореалізації особистості та інше.

Соціологічний аналіз цього феномену був би неповним без означення певної внутрішньої структури та форм каністерапії. Тож до системи каністерапії, як окремого виду взаємодії, можна віднести наступні елементи:

- ✓ клієнт або пацієнт, який потребує допомоги;
- ✓ кваліфікований кінолог – каністерапевт;
- ✓ собака, що має діюче підтвердження терапевтичної собаки того класу, що відповідає виду занять (собака-поводир, собака, що працює з дітьми);
- ✓ фахівець – наприклад, лікар, психолог, педагог, якщо каністерапія є складовою широкого кола медико-соціальних заходів;
- ✓ хазяїн собаки (за необхідності, якщо це – не сам каністерапевт);
- ✓ волонтер (за потреби);
- ✓ документи: направлення, інформація про відсутність протипоказань, повний діагноз захворювання (якщо має місце лікування), функціональний опис (стадій розвитку певних навичок, наприклад), рекомендації до реабілітації від фахівця (наприклад соціального працівника), згода батьків, опікунів за необхідності, картка проведення занять, а також профілактичний огляд, наприклад, раз на рік з фіксацією змін.

Розглянемо основні з існуючих форм каністерапії. До них ми в першу чергу відносимо зустріч-спілкування з собакою. Головною метою такої форми є створення позитивного контакту між учасниками взаємодії, подолання страхів та весела гра. Під керівництвом каністерапевта учасники звикають до близького контакту із собакою, гладять її, віддають команди. Найголовнішим завданням у цьому випадку є передача позитивних емоцій, отримання задоволення від спілкування з собакою, подолання страху стосовно оточення та середовища.

Такі заняття стимулюють розвиток органів відчуття та сприйняття, дозволяють відволіктися від проблем, що існують у реальному житті. В залежності від потреб та можливостей організації заняття можуть бути індивідуальними або груповими, відбуватися одноразово або регулярно. Каністерапевт під час такої роботи веде нотатки або щоденник про поведінку та реакції учасників терапії. Така форма може бути застосована у соціальній роботі із клієнтами у депресивному стані, підлітками схильними до суїциду, дітьми та дорослими з інвалідністю, з онкохворими та тяжкохворими людьми, особами із залежністю, людьми похилого та старечого віку, пацієнтами, що перенесли тяжкі клінічні стани.

Наступна форма – навчання з собакою, здебільшого підходить для роботи з дітьми, адже спрямована на розвиток інтелектуальної та пізнавальної сфери дитини. Така форма потребує участі фахівців та побудови певного сценарію терапії, а також знань педагогіки, психології, а іноді й медицини. За кордоном такі заняття найчастіше проходять у дитячих садках та школах. В Україні у навчальних закладах так само й у лікарнях перебування сторонніх заборонено, що фактично ставить таку форму роботи поза законом. Досі виходом із цієї ситуації була спільна участь школярів та каністерапевтів у спільних проєктах, фестивалях у нейтральному просторі. Собака у такому випадку стає мотиватором та консультантом через створення сприятливих умов навчання. Наприклад, дитина відмовляється вивчати букви, натомість залюбки викладає із часточок корму ім'я собаки, а навчена собака допомагає виправляти помилки. Дитина краще запам'ятовує зміст розповіді, якщо її героєм є собака, що знаходиться поряд. Добре себе зарекомендував в Україні та продовжує розвиватися у Луцьку проєкт читання з собаками, адже ці слухачі не виправлятимуть помилок, уважно слухають, відчувають настрій через інтонації голосу та співчувають. Відповідно до спланованого педагогами сценарію та програми навчання такі заняття можуть проходити у групах та індивідуально. Тут дуже важливо фіксувати окремі досягнення учня, особливо при індивідуальній роботі. У соціальній роботі така форма каністерапії може використовуватись не лише із хворими дітьми, але й у роботі з дітьми із родин, що опинились у складних життєвих обставинах, «дітьми вулиці», дітьми, що виховуються залежними особами, дітьми в родині де є особа, що повернулася з місць позбавлена волі, дітей з низькою мотивацією до навчання та розладами поведінки.

Найскладнішою формою роботи каністерапевтів є системна терапія, яка містить комплекс вправ спрямованих на досягнення конкретної реабілітаційної мети. Каністерапевт разом із лікарем або реабілітологом розробляють методіку під конкретне завдання відповідно до індивідуальних особливостей учасника та його потреб і можливостей. В такій формі терапії більш суворі вимоги до фіксації проходження занять – в інформаційній картці фіксується кожна вправа та ефект від неї. В залежності від досягнень та успішності в окремому випадку в реабілітації поступово підвищується рівень складності завдань. Найбільш ефективною формою терапії є індивідуальні заняття або в групах до трьох осіб. В практиці соціальної роботи таку форму можна використовувати для реабілітації дітей з ДЦП, синдромом Дауна, аутизмом, а також для соціальної реабілітації осіб з різними видами інвалідності, незрячих, онкохворих.

Загалом у каністерапії можна виокремити такі напрямки реабілітації як: порушення психічної сфери, фізичної сфери, порушення інтелектуальної сфери та порушення соціальної сфери. Роботі каністерапевтів у будь-якому з означених напрямків передуює виявлення канофобії (тобто страху собак), при її наявності до реабілітаційних занять проводиться комплекс заходів із подолання страху перед собакою. Тільки за умови позитивного завершення цього етапу можливим є початок безпосередньо реабілітації.

На сьогодні можемо констатувати, що каністерапія вже пройшла перший етап становлення в Україні – створено Українську асоціацію каністерапії, напрямок активно підтримується Кінологічною спілкою України, яка разом з іншими організаціями та учасниками численних соціальних проєктів розробила програму з розвитку каністерапії з метою визнання цього методу державою та подальшого розвитку в Україні. До Комітету Верховної Ради з охорони здоров'я на розгляд передані методичні рекомендації з каністерапії.

Попередній огляд каністерапії як нового феномену в практиці соціальної роботи дозволяє зробити певні висновки. По-перше, за останні роки каністерапія набула поширення та популярності в Україні. На думку експертів, найбільший попит на послуги каністерапевтів існує серед родин, що виховують дітей з проблемами зі здоров'ям, при цьому у великих містах попит перевищує потреби на ці соціальні послуги. Систематичний та налагоджений зв'язок між клієнтами, які потребують такої допомоги та надавачами реабілітаційних послуг практично відсутній. Як на рівні держави, так і на рівні окремих громад відсутні механізми взаємодії, що дозволяли б поєднувати інтереси каністерапевтів, соціальних працівників з потребами клієнтів. Наступним моментом і головною проблемою на шляху розвитку цього напрямку реабілітації є відсутність офіційного визнання каністерапії. Ухвалення Верховною Радою відповідного закону дозволило б легалізувати допуск каністерапевтів у навчальні заклади, лікарні, заклади реабілітації. Досі, не зважаючи на попит, неорганізованим є підготовка фахівців-каністерапевтів, адже в Україні офіційно працюють лише собаки, які отримали сертифікати за кордоном, або ті, які проходять навчання за окремими програмами в Україні. Експерти наголошують, що без підтримки держави неможливо сертифікувати собак в Україні та складно розробляти систему підготовки. Без розробки та схвалення єдиного стандарту або нормативу у цій галузі доступ клієнтів до такої соціальної послуги буде залишатися обмеженим, а каністерапія розвиватиметься лише силами волонтерів та у сфері комерційних послуг. На таких засадах гарантувати якість надання соціальної послуги з реабілітації методами каністерапії дуже складно.

Література:

1. Schuurmans L., Enders-Slegers M. J., Verheggen T., Schols J. Animal – Assisted Interventions in Dutch Nursing Homes: A Survey. *J. Am. Med. Dir. Assoc.* 2016, Jul 1, 17(7), Pp. 647–653.
2. Glucksman M. L. The dog's role in the analyst's consulting room. *J. Am. Acad. Psychoanal. Dyn. Psychiatry.* 2005, Winter, 33(4), Pp. 611–618.
3. Ohtani N., Narita S., Yoshihara E., Ohta M., Iwahashi K. Psychological Evaluation of Animal-assisted Intervention (AAI). Programs Involving Visiting Dogs and Cats for Alcohol Dependents: A Pilot Study – *Nihon. Arukoru Yakubutsu Igakkai Zasshi.* 2015, Dec., 50(6), Pp. 289–295.
4. Fike L., Najera C., Dougherty D. Occupational therapists as dog handlers: the collective experience with animal-assisted therapy in Iraq. *US Army Med. Dep. J.* 2012, Apr-Jun., Pp. 51–54.
5. Kongable L. G., Buckwalter K. C., Stolley J. M. The effects of pet therapy on the social behavior of institutionalized Alzheimer's clients. *Arch. Psychiatr. Nurs.* 1989, Aug., 3(4), Pp. 191–198.
6. Соціальна робота: словник основних термінів / уклад. О. М. Плахова, І. А. Євдокимова, В. В. Сичова, С. В. Садрицька та ін. Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2020. 104 с.

References:

1. Schuurmans, L., Enders-Slegers, M. J., Verheggen, T., Schols, J. (2016). Animal - Assisted Interventions in Dutch Nursing Homes: A Survey. *Journal of the American Medical Directors Association*, 1, 17(7), 647-653.
2. Glucksman, M. L. (2005). The dog's role in the analyst's consulting room. *The Journal of the American Academy of Psychoanalysis and Dynamic Psychiatry*, 33, 4. 611-618.
3. Ohtani, N., Narita, S., Yoshihara, E., Ohta, M., Iwahashi, K. (2015) Psychological Evaluation of Animal-assisted Intervention (AAI) Programs Involving Visiting Dogs and Cats for Alcohol Dependents: A Pilot Study. *Nihon. Arukoru Yakubutsu Igakkai Zasshi.*, 50(6), 289-295.
4. Fike, L., Najera, C., Dougherty, D. (2012) Occupational therapists as dog handlers: the collective experience with animal-assisted therapy in Iraq. *U.S. Army Medical Department journal*, 51-54.
5. Kongable, L. G., Buckwalter, K. C., Stolley, J. M. (1989) The effects of pet therapy on the social behavior of institutionalized Alzheimer's clients. *Archives of Psychiatric Nursing*, 3(4), 191-198.
6. Plakhova, O. M., Evdokimova, I. A., Sychova, V. V. & Sadrytska, S.V. (2020). *Social work: a dictionary of basic terms*. Kharkiv: V. N. Karazin Kharkiv National University.

УДК 659.1:316.772.5:004.738.5

DOI: 10.26565/2218-2470-2021-11-06

КОМУНІКАТИВНІ ІНДИКАТОРИ КОНТЕКСТНОЇ РЕКЛАМИ У СИСТЕМІ ЦИФРОВОГО МАРКЕТИНГУ

Зінюк Анна Володимирівна – кандидат соціологічних наук, доцент кафедри прикладної соціології та соціальних комунікацій Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, майдан Свободи, 4, Харків, 61022, Україна, email: anna.zinyuk@karazin.ua, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-0369-8892>.

Каторов Денис Олександрович – фахівець з інформаційних технологій, інтернет-маркетолог компанії Netpeak, вулиця Коцарська, 2/4, Харків, 61052, Україна, email: d.katorov@netspeak.net.

Особливості розвитку комунікативних технологій дають користувачам чималу свободу. Вони можуть знаходити один і той же товар на різноманітних сайтах, виходити в мережу використовуючи декілька пристроїв. Тому для успішної та ефективної рекламної компанії уже не достатньо використовувати один канал, одне повідомлення чи один пристрій. Варто побудувати цілісну систему з джерел трафіку, котра буде складатись з декількох послідовних етапів. В статті розглядається контекстна реклама для пошукової та контекстно-медійної мережі. Реклама в пошуковій мережі слугує для додаткового (допоміжного) або ж кінцевого контакту перед конверсією. Допоміжним вона стає в тому випадку, якщо цикл покупки доволі довгий, і клієнт не відразу приймає рішення, про покупку. Остаточним – якщо цикл покупки короткий, або користувач знаходиться на останньому етапі цього циклу. Для того, щоб повернути аудиторію на свій сайт варто використовувати ремаркетинг. Технологія дозволяє демонструвати оголошення тим користувачам, котрі уже відвідували сайт. Таким чином, ремаркетинг стає останнім каналом перед здійсненням конверсії. Авторами акцентовано увагу на тому, що оптимізувати багатоканальну атрибуцію можливо через ключові індикатори комунікативної ефективності: залучення, взаємодію та конверсію. До основних індикаторів залучення відносять показники, котрі свідчать про ставлення користувача до реклами (показник якості оголошення, покази та перегляди, кліки). Індикатори взаємодії вказують, як користувач поведив себе на сайті після переходу по рекламному оголошенню (час проведений на сайті, показник виходів та глибина перегляду сайту). Останній рівень індикаторів має найбільшу цінність, тому що він вказує на пряму ефективність рекламного оголошення, котра в основному виражена у фінансовому еквіваленті (витрати на клієнта і рентабельність інвестицій).

Ключові слова: контекстна реклама, комунікативні індикатори, ремаркетинг, пошукові системи, показник ефективності, цифровий маркетинг.

© Зінюк А. В., Каторов Д. О., 2021

COMMUNICATIVE INDICATORS OF CONTEXT ADVERTISING IN THE DIGITAL MARKETING SYSTEM

Zinyuk Anna – PhD in Sociological Science, Associate Professor, Associate Professor of Sociology of Applied Sociology and Social Communications Department of V. N. Karazin Kharkiv National University, 4, Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine, email: anna.zinyuk@karazin.ua, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-0369-8892>.

Katorov Denis – information technology specialist, Internet marketer of Netpeak, 2/4, Kotsarska Street, Kharkiv, 61052, Ukraine, email: d.katorov@netpeak.net.

Features of the development of communication technologies give users considerable freedom. They can find the same product on different sites, go online using multiple devices. Therefore, it is no longer enough to use one channel, one message or one device for a successful and effective advertising campaign. It is necessary to build a holistic system of traffic sources, which will consist of several successive stages. The article discusses contextual advertising for the search and content network. Search advertising is used for additional (auxiliary) or final contact before conversion. It becomes ancillary if the purchase cycle is quite long, and the customer does not immediately make a purchase decision. Final - if the purchase cycle is short, or the user is in the last stage of this cycle. Remarketing should be used to get your audience back to your site. The technology allows you to show ads to users who have already visited the site. Thus, remarketing becomes the last channel before the conversion. The authors emphasize that it is possible to optimize multichannel attribution through key indicators of communicative efficiency: involvement, interaction and conversion. The main indicators of engagement are indicators that indicate the user's attitude to advertising (indicator of ad quality, impressions and views, clicks). Interaction indicators indicate how the user behaved on the site after going to the ad (time spent on the site, the rate of output and depth of viewing the site). The last level of indicators has the greatest value, because it indicates the direct effectiveness of advertising, which is mainly expressed in financial equivalent (customer costs and return on investment).

Keywords: *contextual advertising, communicative indicators, remarketing, search engines, performance indicators, digital marketing.*

Сьогодні з'являються нові канали, способи та майданчики для реклами товарів та послуг в Інтернеті. Можна спостерігати тенденцію багатоканальності у цифровому просторі. Це ситуація, в котрій користувач перед тим, як виконати цільову дію повинен декілька разів контактувати з рекламним повідомленням. Виходячи з цього, рекламодавцю уже не достатньо запуснути рекламу лише через один канал. Він повинен враховувати різноманітні рекламні канали та пристрої. І лише після цього приступати до створення рекламної продукції.

Щодня мільйони користувачів в усьому світі вводять свої запити в пошукових сервісах, шукаючи інформацію про товар. Також, пошукові системи співпрацюють з мільйонами сайтів, котрі охоплюють 90% вебпростору. Щоб отримувати прибуток з таких значних масивів даних, пошукові сервіси використовують контекстну рекламу. Це робить контекстну рекламу одним з найпопулярніших інструментів для рекламодавців у цифровому маркетингу.

Контекстна реклама розміщується в пошуковій та контекстно-медійній мережі. Може мати форму текстового оголошення, графічного банера, відеореклами, рекламні оголошення

в мобільних додатках, та інші форми реклами. Однак, не достатньо просто створити різні повідомлення для користувачів. Окрім цього, варто, щоб вони працювали в певній системі, яку можна розкласти на послідовні етапи. А кожен етап повинен містити в собі певні індикатори, які демонструють його успішність. Якщо проігнорувати це, тобто використовувати лише один канал, одне повідомлення, то висока імовірність провалу рекламної кампанії у цифровому середовищі.

Дослідженням проблеми багатоканальності в цифровому маркетингу займаються такі вчені як: А. Воронюк, Д. Савельєв, А. Липський, Д. Лазарєв, А. Бабаєв, Н. Євдокімов, А. Іванов, Ю. Єхлахов, Д. Бараксанов, І. Абдулов, Л. Одден, М. Джеффри, С. Годін та інші. Дослідженням, ролі контекстної реклами в цифровому маркетингові займалися такі вчені як: А. Кошик, Т. Еш, Б. Геддс, М. Уваров, К. Живенков, П. Маршалл, Б. Тодд, Б. Кліфтон, І. Манн, В. Давидов, О. Рудаков, А. Осипов та інші.

Мета даної статті полягає у визначенні індикаторів комунікативної ефективності контекстної реклами в системі цифрового маркетингу.

Перш за все, варто визначити сам термін контекстна реклама. У глобальному сенсі: «Контекстна реклама – це тип Інтернет-реклами, при якому рекламне повідомлення з'являється відповідно до змісту і контексту Інтернет-сторінки. Контекстна реклама діє вибірково і відображається для відвідувачів тих Інтернет сторінок, сфера інтересів яких потенційно співпадає або перетинається з тематикою реклами товару чи послуги» [8, с. 31].

«Контекстна реклама – це реклама в контексті потреб користувача, що відповідає його інтересам» [1, с. 15]. «Реклама, зміст якої залежить від інтересів користувача. Контекстна реклама діє вибірково: рекламне повідомлення показується тільки тим, хто хоче його побачити. Користувачі виявляють цікавість до тих чи інших товарів і послуг, а ви пропонуєте їм допомогу, розповідаючи про свої пропозиції. Користувач сам докладає зусиль, щоб відшукати рекламне повідомлення» [10].

Інструмент, який допомагає демонструвати рекламні повідомлення не масово, а вибірково, лише тим, хто проявляє найбільший інтерес до товарів. Також можна виявити сегменти з конкретними інтересами, запитами та потребами. Маючи ці данні, рекламодавець створює повідомлення, які б інформували аудиторію де саме (на якому сайті), вона зможе якомога краще задовольнити свої потреби чи розв'язати свої проблеми. Цей інструмент надає переваги, як користувачам (швидко задовольнити свої запити), так і рекламодавцям (показувати рекламу товару чи послуги лише тим, хто в ній реально зацікавлений).

Контекстна реклама надзвичайно популярний інструмент у всіх сферах бізнесу. Розглянемо комунікативні особливості, які обґрунтовують значущість контекстної реклами у сучасному цифровому просторі:

1. *Широкий спектр цілей*, яких можна досягти за допомогою контекстної реклами: залучити нових відвідувачів на сайт, збільшити кількість онлайн-продажів, отримувати більше дзвінків або заохотити клієнтів до наступних покупок.

2. Надзвичайно легко *знаходити необхідну аудиторію*. Набір опцій дає змогу націлювати рекламу за типом сайту чи аудиторії, часом і місцем розташування.

3. *Оцінювання і звітність*. За допомогою статистичних даних Google AdWords або Яндекс Директ (для поглибленого аналізу, можна інтегрувати данні в інструменти аналітики Google Analytics та Яндекс Метрика), можна дізнатись точну кількість людей, які побачили повідомлення рекламодавця та натиснули на них. Також, можна дізнатись, скільки транзакцій отримано з того чи іншого рекламного повідомлення.

4. *Гнучкість та мобільність*. Інструменти допомагають швидко вмикати, вимикати чи зупиняти оголошення, групи оголошень чи кампанії.

5. *Оптимізація та корегування.* Знаючи данні щодо ефективності повідомлень, рекламодавець має можливість регулювати бюджетні ставки для них. Наприклад, для успішних повідомлень, варто підіймати ставку, щоб збільшити охоплення та кількість кліків на рекламу. А от для не ефективної реклами, можна знизити ставку, або взагалі вимкнути його.

6. *Детальні налаштування таргетингу.* За допомогою контекстної реклами, можна з легкістю виділити релевантну аудиторію і показувати повідомлення лише їй.

7. *Гнучке медіапланування.* Точно обрати найбільш зручний час та місце для розміщення реклами для цільової аудиторії.

8. *Плата за результат.* Рекламодавець сплачує лише в тому випадку, якщо користувач виконає один із сценаріїв. Тобто, це може бути плата за 1000 показів (для контекстно-медійної мережі). Або плата лише за клік по рекламному повідомленню (для пошукової мережі). Чи, найліпший варіант для рекламодавця, плата за конверсію [6].

Простота налаштувань, охоплення необхідної аудиторії, низька вартість – усе це зробило контекстну рекламу життєво необхідним інструментом, для всіх, хто пов'язаний з цифровими комунікаціями.

Перш за все, варто сказати, що технологія контекстної реклами залежить від того, до якої пошукової системи вона належить. Так, можна виділити декілька найбільш відомих міжнародних пошукових систем – Google, Yahoo, Bing та інші. Також, існують пошукові системи, які користуються популярністю в окремих регіонах. Наприклад, Яндекс для Інтернет-простору СНД, або ж Baidu для азійських країн.

Перед початком налаштування та запуском компанії, варто зрозуміти ключову комунікативну ціль рекламної кампанії. У глобальному сенсі визначення подібної цілі. «Комунікативна ціль – створення і підтримування *постійних зв'язків між фірмою і ринком з метою активізації продажу товарів і формування позитивного іміджу шляхом інформування, переконання та нагадування про свою діяльність*» [9].

Дана концепція має зв'язок з мікро та макроконверсіями. Щоб конверсійна воронка працювала максимально ефективно, варто інформувати, переконувати та нагадувати (мікроконверсія) про себе, з метою продажів (макроконверсія).

Для того, щоб зрозуміти, який саме тип кампанії обрати (з урахуванням багатоканальних послідовностей та асоційованих конверсій), використаємо модель циклу покупки. Так, більшість дослідників сходяться в думці, що людина проходить стадії при виборі товару – час до покупки, під час покупки і після покупки [2, с. 147-291].

1. До покупки. Користувач замислюється про певну потребу чи товар, або тільки починає шукати інформацію про певний товар. У першому випадку, варто використовувати КММ. Тобто, використовувати банери, графіку, зображення, відеоконтент. Це необхідно, щоб користувач відвідав сайт чи певну сторінку, яка б інформувала про товар чи послугу.

У другому випадку, можна використовувати як КММ, так і пошукову мережу. Адже, на цьому етапі користувач знає, що в нього існує певна потреба. Проте, він може не знати, як саме її задовольнити. У подібній ситуації, варто орієнтуватись на ключові слова, які цільова аудиторія вводить у пошукових системах. Однак, у цій ситуації, не варто давати рекламу про конкретний товар. Краще приводити користувачів на блоги чи статті, де аудиторія зможе ознайомитись з інформацією про переваги конкретних товарів. Після цього, споживач матиме чітке уявлення про те, який товар йому необхідний.

2. Покупка. На даному етапі людина усвідомлює свої потреби, та приблизно знає, який саме товар їй необхідний. З точки зору контекстної реклами, знову ж таки, маємо справу з двома ситуаціями. Якщо користувач не заходив на сайт, то рекламодавець використовує

лише пошукову мережу, та конкретні ключові слова, які будуть вести аудиторію на релевантну сторінку.

Якщо ж користувач відвідував сайт, то рекламодавець використовує технології ремаркетингу. «Ремаркетинг – технологічна функція, яка дозволяє звернутись до користувачів, котрі раніше відвідували сайт. Це означає, що рекламні повідомлення будуть з'являтися для релевантної аудиторії» [4]. Використовувати загальний ремаркетинг (якщо споживач відвідав лише головну сторінку), або технологію динамічного ремаркетингу (якщо користувач, відвідав сторінку з певним продуктом). Ремаркетинг спрямований на те, щоб користувач повернувся на сайт, і здійснив остаточну транзакцію.

3. Після покупки. З точки зору Інтернет-маркетингу, нових користувачів стає усе менше, зростає рівень конкуренції в усіх сферах бізнесу, і тому варто утримувати покупців. З цією метою, знову ж таки використовується технологія ремаркетингу. Але тепер, вона виконує дещо іншу функцію.

Якщо на другому етапі, існувала мета продати товар, то тепер основна мета продати товари, які можуть йти в комплекті з проданим раніше продуктом. Безумовно, подібна увага з боку Інтернет-магазинів, може не подобатись ряду користувачів. Проте, через зростання конкуренції та зменшення споживачів, доводиться використовувати подібні технології. З іншої сторони, споживач який придбає товар декілька разів підряд у певному магазині, буде проявляти більше лояльності як до самої мережі, так і до її реклами.

Якщо розглядати контекстну рекламу з такої точки зору, то стає легше зрозуміти, як саме використовувати цей інструмент.

Таким чином, розглянемо три типи комунікативних індикаторів контекстної реклами – залучення, взаємодія та конверсія. Перші два показники, пов'язані з медіа індикаторами. Конверсія – в переважній більшості для контекстної реклами, стосуються фінансових та економічних показників. Також, чітко відстежується ієрархія індикаторів. Зважаючи на той факт, що рекламодавець повинен робити релевантні рекламні оголошення, то зміна показників на одному рівні, призводить до змін на усіх інших.

Далі, зупинимось на загальних показниках, котрі притаманні кожному інструменту контекстної реклами, а також розглянемо індикатори, котрі зустрічаються лише в конкретному інструменті.

1. Поверхневий рівень, пов'язаний з загальним залученням користувачів:

Показник показів. Скільки взагалі людей побачили оголошення. Даний параметр зустрічається в усіх типах кампаній. Показ зараховується в тому випадку, якщо оголошення з'являється в пошуковій мережі чи на сайтах партнерів. Також, можна демонструвати рекламне повідомлення цільовій аудиторії певну кількість разів. Наприклад, знаючи, що для конверсій достатньо сім показів рекламного повідомлення для конкретного користувача, рекламодавець може встановити саме таку частоту показів [3].

Показник кліків. Дозволяє дізнатись наскільки рекламне повідомлення привабливе для користувачів. Чим більше кліків отримано, тим цікавіше рекламне повідомлення [7]. Проте, варто бути обережним – багато кліків свідчать про багатообіцяюче оголошення, однак багато переходів не завжди є показником успішної рекламної кампанії. Так, рекламодавець може отримати безліч переходів та кліків, проте більш вагомі показники конверсії не будуть зростати, а показник відмов може зрости. Це свідчить про те, що рекламодавець створив рекламне оголошення, котре зачіпає надто широко аудиторію.

2. Наступний рівень, показник взаємодії. Вказує на те, наскільки рекламне повідомлення виправдало очікування користувачів. Так, сюди входять час проведений на сайті, показник виходів та глибина перегляду сайту.

Також, для відеореклами та реклами мобільних додатків, використовують альтернативні або додаткові цілі. Так, для відеореклами для рекламодавця важливо, чи подобається відеоматеріал аудиторії (дізнатись про це можна за допомогою кнопки «подобається»), а також, наскільки часто споживачі підписуються на відео канал рекламодавця. Ці характеристики свідчать про високу лояльність аудиторії, і готовність до здійснення цільової дії.

Що стосується реклами для мобільних пристроїв, то оцінюємо її взаємодію з мобільним додатком або телефонні виклики, які отримали з рекламного оголошення: завантаження додатку – це конверсії, які реєструються, коли користувач уперше завантажує чи встановлює додаток; дії в додатку – це конверсії, які реєструються, коли користувач виконує певну дію в додатку; відстеження викликів – це конверсії, які реєструються, коли користувач зателефонував у компанію через рекламне оголошення [5].

3. Останній рівень, який вказує на конкретну ефективність рекламної кампанії, найчастіше виражену у фінансовому еквіваленті. Всі ці показники, так чи інакше, пов'язані з конверсією сайту. Показники можна розділити на дві частини затрати на клієнта і рентабельність інвестицій.

За допомогою цих показників рекламодавець оптимізує та покращує рекламну кампанію. Вони допоможуть зробити рекламні повідомлення більш ефективними.

Правильне розуміння показників та їхньої оцінки, дозволяє правильно інтерпретувати результати рекламної кампанії, а отже покращувати її ефективність. Також, це дозволяє висувати не просто гіпотези, а розуміти конкретні причини падіння трафіку на тому чи іншому етапі.

Таким чином, для ефективної роботи інструменту, варто чітко знати як функціонує кожен тип. Тобто, знати ціль та мету інструменту, розуміти правильні налаштування таргетингу, знати як функціонує рейтинг оголошень, розбиратись у бюджетах, сегментувати групи оголошень, знати оператори для ключових слів, створювати релевантні для цільової аудиторії оголошення.

Лише, коли існує розуміння кожного окремого інструменту контекстної реклами, можна переходити до побудови багатоканальних атрибуцій. Так, оголошення з контекстно-медійної мережі краще використовувати на старті рекламної кампанії; повідомлення для пошукової мережі підходять в якості додаткового або ж конверсійного каналу; відеорекламу також враховувати в якості першого або додаткового каналу; ремаркетинг використовується в якості передостаннього каналу або ж останнього конверсійного каналу. Хоч це і не остаточна кваліфікація (для деяких типів бізнесу вона може відрізнятись), однак в більшості випадків, можна спостерігати саме таку конверсійну воронку для контекстної реклами.

Також, для ефективного управління кожним етапом, варто розуміти основні індикатори комунікативної ефективності. Умовно, їх можна розділити на три частини – спрямовані на залученість, взаємодію та конверсію. Для досягнення поставлених цілей, варто працювати з кожним індикатором.

Література:

1. Бабаев А. Контекстная реклама : учеб. / А. Бабаев, Н. Евдокимов, А. Иванов. Санкт-Петербург : Питер. 2011. 304 с.
2. Блэкуэлл Р. Поведение потребителей / Р. Блэкуэлл, П. Минирад, Дж. Энджел. / пер. с англ. Санкт-Петербург : Питер. 2007. 944 с.
3. Довідковий центр Google AdWords. Обмеження частоти показів. URL: <https://support.google.com/google-ads/answer/117579?hl=uk> (дата звернення 12.02.2021).

4. Довідковий центр Google AdWords. Про ремаркетинг. URL: <https://support.google.com/google-ads/answer/2453998> (дата звернення 12.02.2021).
5. Довідковий центр Google AdWords. Реклама вашого мобільного додатку. URL: https://support.google.com/google-ads/answer/6247380?hl=uk&visit_id=637563237739132775-336017194&rd=1 (дата звернення 12.02.2021).
6. Довідковий центр Google Partners. Переваги реклами в Інтернеті за допомогою AdWords. URL: https://support.google.com/google-ads/answer/6123875?topic=3071897&ctx=topic&path=2799680&hl=uk&_ga=2.41483874.1177930822.1494513227-712978330.1494509422%20 (дата звернення 12.02.2021).
7. Как рассчитать CPC? Какая формула расчета CPC? / Checkroi. URL: <https://checkroi.ru/blog/formula-rascheta-cpc> (дата звернення 12.02.2021).
8. Маршалл П. Контекстная реклама, которая работает. Библия Google AdWords / П. Маршалл, Б. Тодд. / пер. с англ. Ольги Лобачевой. Москва : Манн, Иванов и Фербер, 2014. 464 с.
9. Руководство для малого бизнеса: как дать контекстную рекламу в поиске Google с помощью AdWords. *Netpeak Blog*. URL: <https://netpeak.net/ru/blog/rukovodstvo-dlya-malogo-biznesa-kak-dat-kontekstnuyu-reklamu-v-poiske-google-s-pomoshch-yu-adwords> (дата звернення 12.02.2021)
10. Яндекс. Помощь. Что такое контекстная реклама? URL: <https://yandex.ru/support/direct/index.html> (дата звернення 12.02.2021).

References:

1. Babaev, A., Evdokimov, N., Ivanov, A. (2011). *Contextual advertising. Textbook*. St. Petersburg : Piter.
2. Bljekujell, R. (2007). *Consumer behavior*. St. Petersburg : Piter.
3. Google AdWords Help Center. Frequency capping. Retrieved from <https://support.google.com/google-ads/answer/117579?hl=uk>.
4. Google AdWords Help Center. About remarketing. Retrieved from <https://support.google.com/google-ads/answer/2453998>.
5. Google AdWords Help Center. Advertise your mobile application. Retrieved from https://support.google.com/google-ads/answer/6247380?hl=uk&visit_id=637563237739132775-336017194&rd=1.
6. Google Partners Help Center. The benefits of online advertising with AdWords. Retrieved from https://support.google.com/google-ads/answer/6123875?topic=3071897&ctx=topic&path=2799680&hl=uk&_ga=2.41483874.1177930822.1494513227-712978330.1494509422%20.
7. How to calculate CPC? What is the CPC calculation formula? / Checkroi. Retrieved from <https://checkroi.ru/blog/formula-rascheta-cpc>.
8. Marshall, P. (2014). *Contextual advertising that works. Google AdWords Bible*. Moscow: Mann, Ivanov and Ferber.
9. A guide for small businesses: how to give contextual advertising in Google search using AdWords. *Netpeak Blog*. Retrieved from <https://netpeak.net/ru/blog/rukovodstvo-dlya-malogo-biznesa-kak-dat-kontekstnuyu-reklamu-v-poiske-google-s-pomoshch-yu-adwords/>.
10. Яндекс. Help. What is contextual advertising? Retrieved from <https://yandex.ru/support/direct/index.html>.

УДК 316.334.3:37-056.2/.3(477.64)

DOI: 10.26565/2218-2470-2021-11-07

ІНКЛЮЗИВНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ В ЗАПОРІЗЬКІЙ ОБЛАСТІ: РЕЗУЛЬТАТИ ВПРОВАДЖЕННЯ ПЛОТНОГО ПРОЄКТУ

Штефан Анна Костянтинівна – аспірантка кафедри соціальної філософії та управління Запорізького національного університету, вул. Жуковського, 66, Запоріжжя, 69000, Україна, email: znu@znu.edu.ua, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-0023-1912>.

Соціальна робота в системі інклюзивної освіти полягає у створенні умов освітнього процесу, за яких дитина з інвалідністю може здобувати базові знання, вміння та навички, навички соціальної взаємодії та зворотного зв'язку, отримувати психологічну, соціально-освітню та, за необхідності, юридичну підтримку з метою задоволення своїх потреб. Роль соціального працівника у школі є провідною та є беззаперечною. Але сучасність вимагає постійного удосконалення вмінь та підвищення кваліфікації. Метою соціального працівника у школі є створення особливого середовища серед дітей. Зворотнім зв'язком роботи соціального працівника є подолання страхів й упереджень, сприяння розвитку дружніх стосунків, взаємоповазі та взаєморозумінню серед учнів, поліпшення когнітивного, моторного, мовленнєвого, соціального та емоційного розвитку дітей.

Найактуальнішим питанням сьогоденної системи освіти є інклюзивна освіта для дітей з інвалідністю у єдиному освітньому просторі. Кожна країна має свій досвід спеціального навчання дітей і пройшла різний шлях від інтеграції до інклюзії. Сьогодні, в сучасній Україні проходить трансформація системи освіти, модель інклюзивної освіти набуває широкого значення та новий шабель свого розвитку. Спроби формування системи інклюзивної освіти поки не приносять вагомих результатів, що проявляється у постійному розподілі дітей на «нормальну більшість» та «відсталу меншість». В Україні діти з інвалідністю довгий час були ізольовані від своїх однолітків. Інтернати чи індивідуальне навчання дають знання, але відбирають можливість спілкуватися, стають на заваді соціалізації таких учнів. В цій статті наведено стислий аналіз виконання пілотного проєкту, відповідно до наказу Міністерства освіти і науки від 15.07.2016 № 836 «Про проведення науково-педагогічного експерименту «Розвиток інклюзивного середовища у Запорізькій області». Побудова ефективної системи інклюзивної освіти в Україні можлива на основі взаємодії різних факторів, насамперед посилення фінансування освіти, удосконалення її нормативно-правового забезпечення, поліпшення методичного та кадрового забезпечення інклюзивної освіти. Результати роботи можливо використати у подальших досліджень даної проблеми.

Ключові слова: соціальна робота, державна підтримка, якість освітніх послуг, інклюзивна освіта, інклюзивне середовище, дитина з інвалідністю, доступність, опитування.

INCLUSIVE EDUCATIONAL ENVIRONMENT IN ZAPORIZHZHIA REGION: RESULTS OF PILOT PROJECT IMPLEMENTATION

Shtefan Anna – graduate student of the Department of Social Philosophy and Management of Zaporizhzhia National University, 66, Zhukovsky street, Zaporizhzhia, 69000, Ukraine, email: znu@znu.edu.ua, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-0023-1912>.

Social work in inclusive education is to create conditions for the educational process in which a child with a disability can acquire basic knowledge, skills, social interaction and feedback skills, receive psychological, socio-educational and, if necessary, legal support to meeting their needs. The role of the social worker in the school is leading and undisputed. But modernity requires constant improvement of skills and advanced training. The purpose of the social worker at school is to create a special environment among children. The feedback of a social worker is to overcome fears and prejudices, promote friendships, mutual respect and understanding among students, and improve the cognitive, motor, speech, social, and emotional development of children.

The most pressing issue of today's education system is inclusive education for children with disabilities in a single educational space. Each country has its own experience of special education for children and has gone through a different path from integration to inclusion. Today, in modern Ukraine, the education system is being transformed, the model of inclusive education is gaining wide significance and a new pattern of its development. Attempts to form an inclusive education system have not yet yielded significant results, which is manifested in the constant division of children into «normal majority» and «backward minority». In Ukraine, children with disabilities have long been isolated from their peers. Boarding schools or individual learning provide knowledge, but take away the opportunity to communicate, hinder the socialization of such pupils. This article provides a brief analysis of the pilot project, in accordance with the order of the Ministry of Education and Science dated 15.07.2016 № 836 «On conducting a scientific and pedagogical experiment «Development of an inclusive environment in the Zaporozhye region». Building an effective system of inclusive education in Ukraine is possible on the basis of the interaction of various factors, first of all, strengthening the financing of education, improving its regulatory support, improving the methodological and staffing of inclusive education. The results of the work can be used in further research on this problem.

Keywords: *social work, state support, quality of educational services, inclusive education, inclusive environment, child with disabilities, accessibility, surveys.*

Сьогодні більшість країн Європи та США розробили систему інклюзивної освіти, яка робить школу доступною для кожної дитини незалежно від її потреб. Зростаюча увага до інклюзивної освіти відображає зростання кількості дітей, які потребують освіти з особливими потребами. Така система потрібна і в Україні, оскільки кількість дітей з особливими потребами перевищила 1 мільйон. Зрозуміло, що поява та зростання кількості дітей з особливими освітніми потребами стимулює розвиток нових форм соціальної допомоги. Вивчення історичного досвіду соціальної роботи з дітьми з обмеженими можливостями дає нам можливість порівняти сучасний стан та проаналізувати проблеми, з якими стикалися дослідники за останні роки. Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки від 15.07.2016 р. № 836 «Про проведення науково-педагогічного експерименту «Розвиток інклюзивного середовища у Запорізькій області», Запорізька область стала першим регіоном

України, де було започатковано пілотний проєкт щодо втілення інклюзивної освіти, інтерактивну карту інклюзивних шкіл. Це актуалізує інтерес до результатів зазначеного пілотного проєкту.

Дослідженням інклюзивної системи освіти займалися О. Білецька (перші етапи ініціювання інклюзивної освіти в Україні) [2], Н. Валентик (позитивні та негативні сторони інклюзивного навчання) [4], І. Яромщук (особливості роботи зі студентами, які мають психофізичні проблеми) [14]. Основні проблеми і перспективи розвитку освіти, адаптованої до дитини з особливими потребами виявили А. Колупаєва (здійснила порівняльний аналіз впровадження інклюзивної освіти в країнах Європи) [12], Є. Наберушкіна (дослідила особливості соціальної роботи з інвалідами) [15]. Поза уваги дослідників залишився аналіз впливу інтегрованих колективів на розвиток дитини з особливими освітніми потребами, адже такий колектив може гарантувати дитині досягнення високих показників особистого становлення, розуміння самоцінності, інтеграцію в соціальне середовище.

Метою роботи є дослідження стану інклюзивного освітнього середовища в Запорізькій області за результатами впровадження пілотного проєкту Всеукраїнського науково-педагогічного експерименту «Розвиток інклюзивного освітнього середовища у Запорізькій області». Були поставлені завдання проаналізувати показники інклюзивної культури та результати запровадження інклюзивної практики в закладах освіти Запорізької області.

Соціальний працівник, який взаємодіє з сім'єю дитини з інвалідністю, має бути готовим до величезної кількості ролей, наприклад, в ролі тренера працівник допомагає дитині отримати та закріпити практичні навички, що необхідні у житті, у ролі фасилітатора соціальний працівник допомагає полегшити взаємодію із соціумом, до посередницьких ролей належать: брокер соціальних послуг, захисник прав та представник клієнта. Існують ролі адміністративні, до них входять: координатор, консультант, експерт та супервізор. Ці ролі направлені на вдосконалення та підтримку у системі соціального захисту.

Кінець ХХ ст. відкриває новий етап ставлення до людини. Людина розглядається як об'єкт соціальної роботи, незалежно від дієздатності. Якщо створити відповідні умови, то кожна людина зможе реалізувати себе та повністю соціалізуватись [11].

Збільшення дітей з особливими освітніми потребами (далі – ООП) актуалізує введення нової моделі роботи щодо підтримки у соціальній роботі. Саме соціальна модель дозволяє бачити обмеження здоров'я як соціальну проблему, а не як якість особистості, оскільки проблема зумовлена непристосованістю оточення, включаючи ставлення до людей з інвалідністю. Основна увага в даній роботі спрямована на дослідження впливу соціальної роботи з дітьми-інвалідами в інклюзивному середовищі з метою адаптування людини в соціум.

Соціологові часто необхідна інформація про такі явища й процеси, які недоступні прямому спостереженню й не знаходять досить повного відбиття в різних документах, використовуваних у соціологічному аналізі. Наприклад, інформація про мотиви, інтереси, переваги людей, що лежать в основі їхньої поведінки, життєвих планах, структурі відносин у трудових колективах, про сімейне життя й побутову діяльність і т.д. Джерелом такої інформації, необхідної для наукового вивчення соціальних процесів, є безпосередні учасники цих процесів – люди, їх висловлення про свої власні думки, настрої, вчинки. Одержати таку інформацію можна за допомогою опитування.

Підвищення соціальної активності населення, розширення форм їх участі в управлінні, розширення діапазону вибору професій і посад, як для жінок, так і для чоловіків, неминуче пов'язані зі зростанням цінності методу опитування як засобу одержання даних про стан суспільної думки, стан свідомості й поведінки людей. У зв'язку із цим удосконалюються

методичні й організаційно-економічні принципи методу, розвивається цілий ряд його переваг у порівнянні з іншими методами прикладної соціології.

Методологію дослідження складають діалектичний метод, застосовуючи який було досліджено яким чином формувалось інклюзивне освітнє середовище в Запорізькій області, внутрішні і зовнішні чинники, що впливали на формування, їх взаємозв'язок і взаємообумовленість (діалектичний принцип взаємозв'язку і взаємообумовленості). Також за допомогою діалектичного методу вивчалися суперечності, що виникають у ході саморозгортання зазначеного процесу. Системний метод є основоположним, адже соціальна робота з дітьми з ООП представляє собою не що інше, як складну систему взаємопов'язаних дій, способів і заходів, направлених на вирішення проблеми адаптації, самоорганізації, соціальної інтеграції в умовах інклюзії.

Метод опитування, заснований на логічно спланованій вибірці, виявляється досить економічним, оскільки дозволяє порівняно за невеликими сукупностями судити про стан і тенденції розвитку соціальних процесів на досліджуваному об'єкті в цілому.

Проведення опитування із залученням достатнього числа анкетерів і інтерв'юерів дозволяє в максимально короткий термін опитувати великі сукупності людей і одержувати інформацію, необхідну для прийняття оперативних управлінських рішень.

Сучасні можливості стандартизації питань анкети (застосування закритих варіантів формулювань питань) дозволяють одержувати уніфікований опис безлічі індивідуальних одиничних висловлень людей, даючи можливість використати для обробки й аналізу оперативну й потужну обчислювальну техніку й методи математичного аналізу [3, с. 18]. Перевага методу – широта охоплення різних сфер соціальної практики. Здається, немає таких проблем у житті сучасного суспільства, про які соціолог не міг би одержати інформацію, звернувшись із запитальником до різних верств населення. У зв'язку із цією останньою особливістю пізнавальні можливості методу часто здаються соціологам майже універсальними. Однак необхідно враховувати, що інформація, отримана соціологом від респондентів, відбиває досліджувану реальність у тому виді, як вона «переломилася» у свідомості опитуваних.

Тому не завжди можна ставити знак рівності між об'єктивною реальністю, що виступає предметом дослідження й даними, що відбивають думки людей про факти їх поведінки й свідомості, про події, явища. Варто завжди враховувати можливі зсуви, пов'язані з особливостями відбиття соціальної практики у свідомості людей, а також напрямку й розміри цих зсувів.

В основі методу опитування лежить сукупність питань, пропонованих опитуваному (респондентові), відповіді якого й утворять необхідну дослідникові інформацію. У будь-якому варіанті опитування являє собою одну з найбільш складних різновидів соціально-психологічного спілкування. Зв'язок між головними його учасниками – дослідником і респондентом – забезпечується за допомогою різних «проміжних ланок», що впливають на якість одержуваних даних. По-перше це анкета або план інтерв'ю, тобто перелік питань, у яких емпірично описується досліджувана проблема, «переведена» на мову повсякденної свідомості опитуваних. По-друге, це анкетер або інтерв'юер, що безпосередньо забезпечують заповнення запитальників кожним респондентом. По-третє, це ситуація опитування, його умови, що складаються з життєвих ситуацій респондентів на момент опитування, їхніх емоційних станів, їхніх норм, звичаїв і традицій, уявлень і відношення до опитування.

Отже, дані переваги на стадії проведення опитування (оперативність, простота, економічність) вимагають від соціолога серйозних додаткових зусиль на стадії розробки

програми й методичного інструментарію, пов'язаних з їхньою перевіркою й відпрацьовуванням їхньої надійності.

Опитування в нашому випадку відбувалося за допомогою використання мережі Інтернет. Адже в умовах пандемії і поширенню COVID-19 цей метод буде найбільш безпечнішими. Опитування надає змогу отримати швидкі дані та забезпечує анонімність респондентів. Опитування в Інтернеті зазвичай діляться на:

Офлайн – анкети, які респондент отримує електронною поштою або завантажує з веб-сайту, заповнює відповідну форму та надсилає їх електронною поштою.

Інтернет (опитування електронною поштою, веб-опитування) – респондент відповідає на запитання в режимі реального часу і може негайно переглянути поточні результати опитування.

В обох випадках респонденти можуть бути проінформовані, наприклад, особистими листами електронною поштою, банерними повідомленнями, або коли вони відвідують певний веб-сайт тощо. Таким чином ви можете залучити потрібні категорії респондентів. Перевагами онлайн-опитувань є економія коштів, широта цільової групи та, водночас, індивідуальний відгук, відкритість респондентів та підвищення їх точності та надійності.

Основними недоліками онлайн-опитувань є проблеми: формування репрезентативності вибірки, стимулювання респондентів, контроль опитування (респондент може свідомо вводити неточну інформацію, відповідати кілька разів тощо), респондент, якщо його не цікавить опитування, можливо, не відповідає і не перериває відповідь. В який момент: обсяг анкети (велика анкета дратує респондентів).

У Запорізькій області з 2016 р. проводився пілотний проєкт щодо втілення інклюзивної освіти. За результатами цього експерименту Запорізька область досягла значних успіхів, це видно з динаміки мережі навчальних закладів з інклюзивною формою навчання. Мережа загальноосвітніх шкіл Запорізької області за останні роки динамічно розширилась. Кількість інклюзивних дошкільних навчальних закладів та дітей в них зростає майже в шість разів: з 12 дитячих садків, 15 груп, 45 дітей у 2016 році до 78 дитячих садків, 114 груп, 245 дітей у 2019 році. За чотири роки кількість інклюзивних загальноосвітніх шкіл зростає в чотири рази: з 47 шкіл, 78 класів зі 154 дітьми до 249 шкіл, 758 класів та 1258 дітей з особливими освітніми потребами. На сьогодні кожен четвертий заклад дошкільної освіти та кожна друга загальна середня школа включено до системи інклюзивної освіти.

Для продуктивної та успішної організації інклюзивного навчання, в інклюзивних школах забезпечено введення посад асистентів вихователів та асистентів вчителів.

Кількість асистентів вихователів за три роки збільшилась у 12 разів: із 8 до 101 ставки, а асистентів вчителів – у 13 разів: з 54 педагогів до 712. Край важливим є виконання Закону України «Про освіту» та постанови Кабінету Міністрів України від 12.07.2017 р. № 545 «Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний центр».

У Запорізькій області створено 33 інклюзивно-ресурсних центри (далі – ІРЦ), які за час своєї роботи провели комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку більш ніж 12 тис дітей.

Під час реструктуризації регіональних психологічних, медичних та освітніх консультацій на базі регіонального інституту післядипломної освіти створено ІРЦ для підтримки інклюзивної освіти. В ІРЦ працюють та підтримують дітей з обмеженими можливостями 245 вчителів, у тому числі: 86 практичних психологів, 72 вчителі-логопеди, 58 вчителі-дефектологи, 29 вчителів-реабілітологів. Однак зрозуміло, що для успішного проведення експерименту потрібні висококваліфіковані фахівці – професійні соціальні працівники. Викладачі в регіоні отримували інформацію про особливості організації

інклюзивної освіти на лекціях, навчальних курсах та круглих столах. Загалом понад 22 тис вчителів навчили основних правил та вимог щодо роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в інклюзивному класі чи групі. Проведено роботи з належної адаптації приміщень. За кошти обласного та місцевого бюджетів обладнано 136 сучасних медіатек.

Крім того, гарантована архітектурна доступність на різних рівнях: із 412 закладів дошкільної освіти 50,1% доступні на першому поверсі. З 524 шкіл 358 обладнані пандусами, 2 підйомними платформами, а 144 приміщення не потребують додаткових пристроїв біля входу для підйому людей з інвалідністю. Таким чином, 504 загальноосвітні школи є архітектурно доступними до першого поверху, що становить 96% від загальної кількості. 11 закладів доступні на 2 поверсі; на 3 поверсі – 4 заклади загальної середньої освіти. Також, 92 школи мають контрастні обмежувальні смуги на сходах всередині, а спеціальні туалети встановлені в 32 загальноосвітніх школах, а 12 шкіл мають універсальні сходові підйомники.

Одним із важливих напрямів упровадження інклюзії є формування у громадян суспільної думки та толерантності, об'єднання зусилля педагогів і батьків у досягненні єдиної мети – виховання особистості.

З метою забезпечення системної взаємодії органів державної влади, ІРЦ, закладів освіти, суспільних організацій та батьківських об'єднань 18 жовтня 2018 року між Запорізькою обласною державною адміністрацією, комунальним закладом «Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» Запорізької обласної ради та громадською батьківською організацією «Аутизм. Свідоме батьківство» укладено меморандум щодо створення обласної школи «Бути батьками». В результаті в області створено обласну школу «Бути батьками», яка координує роботу 32 подібних шкіл на територіях області при районних, міських інклюзивно – ресурсних центрах.

З метою визначення якості освітніх послуг з інклюзивного навчання в закладах освіти Запорізької області в квітні 2019 р. було проведено дослідження, емпіричною базою в якому стали 32 заклади загальної середньої освіти регіону, яке мало на меті дослідження рівня задоволеності суб'єктів освітнього процесу щодо запровадження інклюзивного навчання, створення інклюзивного освітнього середовища в закладах освіти Запорізької області.

Показник рівня розвитку інклюзивної культури визначається за такими критеріями, як створення спільноти дітей та дорослих, стан інклюзивних цінностей учнів, викладачів, батьків. Наступні критерії: школа для всіх (надання допомоги потребуючим, адаптування до умов навчання, кожен учень в класі цінується, створення комфортних умов тощо) та організація підтримки різноманітності (визнання рівноцінності всіх учнів, здійснення різних видів підтримки, своєчасне реагування педагогів на різноманітність потреб учнів, виключення випадків неухважного й нешанобливого ставлення до дітей з боку однолітків і дорослих в закладі освіти, пошук зв'язків між цінностями, емоціями й діями при плануванні інклюзивного середовища тощо).

Запровадження інклюзивної практики визначаємо за такими критеріями, як якість управління навчальним процесом (урахування різноманітних потреб учнів, які навчаються в одному класі, закладі освіти, зміни в розвитку певних вмінь та навичок, сформованість м'яких навичок у всіх учнів, розуміння своїх відмінностей, заохочення кожного до активної участі у процесі навчання, організація спільного процесу навчання і допомоги один одному, використання методів кооперативного навчання тощо) та мобілізація ресурсів (задоволеність учнів умовами та рівнем комфортності, відмінності між учнями – ресурс, який використовується у процесі навчання, пошук додаткових ресурсів, посилення співпраці з батьками тощо).

З метою аналізу впровадження інклюзивної освіти у Запорізькому регіоні проведено емпіричне дослідження якості інклюзивних освітніх послуг, в якому взяли участь 2028 осіб. Якісний аналіз інклюзивної практики в навчальних закладах свідчить про суттєві позитивні зрушення. Інклюзивна освітня практика, яка використовується у Запорізькій області, значно розширилася та збагатилася у період 2016-2019 рр. Завдяки початку Всеукраїнського науково-освітнього експерименту у загальноосвітніх школах відкриваються інклюзивні класи, розробляються та впроваджуються власні моделі інклюзивної освіти, впроваджуються індивідуальні навчальні програми для учнів з особливими освітніми потребами, організовується колективна робота вчителів та близьких спеціалістів, психологічний та виховний супровід сімей, які виховують дітей з ООП, Визначення рівня задоволеності інклюзивним навчанням в 2-3 класах початкової школи відбувалось за трьома шкалами: ставлення до дітей з особливими освітніми потребами, рівень комфортності, рівень доброзичливості. З метою отримання вірогідних результатів нами застосовано метод математичної обробки даних і здійснено співставлення шкали оцінювання параметрів – емпіричних показників процесу організації інклюзивної освіти з точки зору встановлення міжособистісної комунікації.

За діагностичним показником задоволеності учнів класів з інклюзивним навчанням отримано дані, які свідчать про сформованість доброзичливості, позитивного ставлення до дітей з особливими освітніми потребами та стану комфортності в процесі навчання у більшості школярів.

За діагностичним показником задоволеності учнів закладом освіти, в якому запроваджується інклюзивне навчання, виявлено, що 66 % учням інклюзивних класів та 48 % учням з ООП, які навчаються в інклюзивних класах, подобається заклад освіти, в якому вони навчаються. 47 % батьків та майже 56 % педагогів задоволені умовами для навчання дітей з особливими освітніми потребами в закладі освіти. Слід зауважити, що 87 % батьків та 98 % педагогів вважають, що для здобувачів освіти створені комфортні умови в закладі для навчання.

За результатами оцінки батьками та педагогами здобувачів освіти 2-3 класів встановлено, що більша кількість відповідей батьків учнів з ООП свідчить, що є зміни у позитивному ставленні до школи (64%), на другому місці зміни, що відбуваються повільно – інтерес до пізнання (57%), на третьому місці батьки називають якості, що залишається поки що без змін: впевненість, активність, терпимість, справедливість.

Батьки дітей, які навчаються у класах з дітьми з ООП, вважають, що поки не відбувається розвиток чуйності, здатності приймати та радіти життю таким як воно є (від 4% до 6% опитаних). Вчителі учнів з ООП також вважають проблемою формування позитивного ставлення до школи у дітей з ООП.

Загалом 80% батьків вважають, що позитивні зміни торкаються проявів доброти у відношенні до оточуючих, 77% – здатності приймати та радіти життю таким як воно є, по 76% – розвитку чуйності та справедливості, 73% – здатності мислити, 70% – інтересу до пізнання, по 69% – рівня впевненості та відповідальності тощо.

Батьки зазначають, що позитивні зміни менш усього відбуваються у розвитку активності (23%), змін немає у розвитку толерантності (6%), педагоги відчують відсутність позитивного ставлення до школи (10% опитаних).

Загалом більшість батьків повністю згодні з тим, що інклюзивне навчання впливає на формування у їх дітей вміння спілкуватися з однолітками (81%), співпрацювати з іншими дітьми (79%) та спілкуватися з дорослими (74%). Однак більше 50% батьків вважають

недостатнім вплив інклюзивного середовища на вміння повірити у свої сили (54%) та долати особисті перешкоди (53%).

Оцінка батьками та педагогами умінь та навичок, які здобувають діти з особливими освітніми потребами, навчаючись у 2-3 класі, свідчить, що більшість батьків зазначають позитивний вплив інклюзивного навчання на формування умінь та навичок дітей з ООП.

Проте, батьки учнів інклюзивних класів вбачають труднощі у розвитку таких умінь та навичок дітей з ООП, як-то: вміння самостійно виконувати практичні завдання та бути організованими й відповідальними, розв'язувати проблеми із самообслуговуванням; використовувати навчальний час за призначенням. З ними згодні й педагоги, які працюють з дітьми з ООП.

Загалом більшість батьків згодні з тим, що діти з особливими освітніми потребами здобувають наведені вміння та навички в закладі освіти: вміння самостійно звертатися до вчителя при виникненні труднощів – 84%, вміння самостійно орієнтуватися в освітньому середовищі школи, класу – 82%, вміння орієнтуватися у шкільних правилах та життєвих ситуаціях – 79%, вміння використовувати навчальний час за призначенням – 76% тощо. Труднощі виникають у дітей з ООП бути організованими й відповідальними (74%), самостійно виконувати практичні завдання (69%).

Здобувачі освіти 6-7 класів зазначають проблемні навички, які не формуються протягом навчання: вміння керувати емоціями, вміння вирішувати тимчасові проблеми, вміння повірити у свої сили, вміння долати особистісні перешкоди, вміння спілкуватися, вміння адаптуватися до умов навчання. Ті ж самі проблеми позначають і учні з ООП.

В Запорізькому регіоні впровадження інклюзивної освіти проводиться переважно за ініціативою громадських організацій за участю Фонду соціальних інвестицій. Тому, технології соціально-освітньої діяльності інтегративних навчальних закладів в Україні знаходяться практично на етапі підготовки. Намагаючись їх реалізувати, експерти вважають, що кожен навчальний заклад має унікальні умови для організації власної технології соціально-освітньої роботи. Прикладом може служити технологія інклюзивного навчання дітей з особливими потребами дошкільного та молодшого шкільного віку, яка використовує переважно реабілітаційні та корекційні заходи, без комплексного вирішення проблем соціального розвитку цих осіб.

Соціальна робота в галузі інклюзивної освіти полягає у створенні умов навчально-виховного процесу, в яких дитина з ООП може набувати базових знань, умінь та навичок, навичок соціальної взаємодії та зворотного зв'язку, отримувати психологічну, соціально-освітню та юридичну підтримку з метою задоволення своїх потреб.

Робота зі створення належного інклюзивного середовища в Запорізькій області триває й на даний час, адже створення належних умов для всіх учасників освітнього процесу потребує вагомих спільних зусиль адміністрацій шкіл та місцевої влади.

З огляду на надзвичайну важливість ролі держави у розвитку інклюзивної освіти, визначені перешкоди на шляху інклюзивної освіти в Україні. Основними бар'єрами є: недосконалість чинного законодавства про дітей-інвалідів; недотримання місцевою владою міжнародних стандартів; відсутність закону про спеціальну освіту, який чітко визначав би правову основу інституту інклюзивної освіти. Наявним є також стереотипи щодо людей з інвалідністю; неготовність системи освіти відповідати індивідуальним потребам кожної дитини; відсутність спеціальних освітніх стандартів та варіативних програм для навчання людей з особливими освітніми потребами.

Практика показує, що недостатня облаштованість в Україні пандусів, умов для поїздки на громадському транспорті, відсутність спеціальних навчальних програм, спеціального

допоміжного навчального обладнання та недостатня кількість спеціально навчених вчителів заважають дотримання прав на освіту кожної дитини, відповідно до ст. 19 Конституції України.

На сьогодні в Україні не існує належної системи реєстрації дітей з фізичними та (або) психічними вадами та дітей з інвалідністю за станом здоров'я. За статистичними даними, станом на 1 січня 2020 року в Україні налічувалось 188,1 тис. дітей з інвалідністю [10]. Однак, на думку експертів, кількість дітей з фізичними та (або) психічними вадами набагато вища.

Професійне навчання для людей з інвалідністю – це поліпшення їх соціального статусу та можливість підвищити рівень їх доходів, розвинути навички та працездатність. Для суспільства професійне навчання людей з інвалідністю полягає у знятті напруги на ринку праці, підвищенні соціальної продуктивності та вирішенні соціальних проблем людей з інвалідністю.

Головною метою професійного навчання людей з інвалідністю є їх інтеграція в суспільство. Проте стосовно людей з інвалідністю в Україні порушуються принципи доступності для кожного громадянина.

Реальність така, що певні категорії людей з інвалідністю мають можливість здобувати освіту лише за спеціальною освітою. Водночас практика показує, що освітні заклади не забезпечують навчання людей з інвалідністю на рівні, що гарантує їх конкурентоспроможність, а деякі з них готують кваліфікованих робітників, які не користуються попитом на ринку праці.

Основними факторами соціального відторгнення людей з інвалідністю від освіти є недосконалість законодавства про освіту, що призводить до відсутності механізмів розвитку та фінансування інклюзивної освіти; недостатні матеріальні, технічні та кадрові ресурси в навчальних закладах (відсутність спеціального допоміжного обладнання, відсутність матеріального стимулювання вчителів та вчителів-методистів, належного педагогічного та методичного забезпечення; відсутність спеціальної підготовки вчителів, невідповідність навчальних корпусів для безперешкодного доступу до них школярів та студентів з ООП. Наприклад, 27,4% вищих навчальних закладів та лише 8,4% закладів професійної підготовки в Запорізькій області обладнані пандусами для безперешкодного доступу до приміщень студентів-інвалідів.

Побудова ефективної системи інклюзивної освіти в Україні можлива на основі взаємодії різних факторів, зокрема, шляхом посилення фінансування освіти, вдосконалення нормативної підтримки, вдосконалення методології та кадрового забезпечення інклюзивної освіти.

Існує об'єктивна потреба у внесенні змін до Законів України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту» щодо основних принципів, гарантій та стандартів освіти дітей з особливими потребами, виходячи з положень Конвенції ООН про права інвалідів, Конвенції ООН про права дитини, Резолюції № 48/96 Генеральної Асамблеї ООН «Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів». Одночасно слід синхронізувати з вимогами вказаних актів міжнародного права положення Законів України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» та «Про реабілітацію інвалідів в Україні».

Необхідно також створити умови для всебічного навчання дітей з ООП в навчальних закладах, включаючи підготовку вчителів, індивідуальну підтримку в процесі навчання з урахуванням потреб дитини, нозологію захворювання, отримання та обробка інформації.

Важливо сформувати позитивну громадську думку щодо інклюзивної освіти шляхом залучення ЗМІ до цього питання та організації інформаційних кампаній, що сприяють виконанню законів про освіту дітей з ООП.

Відсутність належного фінансування освіти загалом та інклюзивної, зокрема, є головною перешкодою для її розвитку. Тому існує потреба у збільшенні коштів на розвиток матеріальної бази навчальних закладів, щоб зробити їх доступним навчальним середовищем. Окремим економічним важелем активізації розвитку інклюзивної освіти є використання економічних стимулів для заохочення вчителів до розробки конкретної літератури. Навчальні матеріали, що враховують особливі потреби студентів з однаковою нозологією та роблять їх доступними для громадськості. Позиція та ініціатива регіональних органів влади сьогодні суттєво впливають на рівень розвитку інклюзивної освіти. Посадові особи органів місцевого самоврядування мають усвідомлювати важливу роль освіти в цілому та інклюзії зокрема, і мають бути зацікавлені в соціально-економічному розвитку своєї території та пошуку джерел для заохочення освітньої та наукової діяльності.

На місцевому рівні можна вирішити багато проблем, пов'язаних із підвищенням рівня освіти та стимулюванням соціально-економічних процесів. Тому доцільно проводити комплексну кампанію з підвищення обізнаності для інформування громадськості про необхідність та важливість включення, проведення заходів, спрямованих на розвиток толерантності в суспільстві до дітей з особливими освітніми потребами.

Соціальна робота має на меті виявити та усунути існуючі бар'єри та несправедливість у суспільстві, щоб допомогти та мобілізувати як окрему людину, так і групу, громаду для покращення добробуту та розвитку здатності всіх вирішувати проблеми. Ця професія базується на принципі, згідно з яким кожна людина в суспільстві має невід'ємну цінність та гідність. Відносини між людиною та суспільством є взаємодоповнюючими, і кожна людина має потенціал зробити свій власний важливий внесок у розвиток суспільства. Кожна людина, у свою чергу, має право жити в соціальному середовищі, яке є здоровим, поважає та підтримує своїх членів, а також дозволяє всім людям повністю розкрити свій унікальний потенціал. Під час роботи з клієнтом, незалежно від того, є він індивідом, сім'єю, групою, громадою чи суспільством, соціальна робота бере на себе роль партнера у відносинах, де потреби і права клієнта є найважливішими завданнями. Змістовне наповнення навчальних програм підготовки майбутніх соціальних працівників допоможе поставити існуючий соціальний попит на практику і зробити інклюзивний освітній простір в Україні більш реальним.

Таким чином, у ході роботи нами досліджено сучасний стан інклюзивного освітнього середовища в Запорізькій області за результатами впровадження пілотного проєкту Всеукраїнського науково-педагогічного експерименту «Розвиток інклюзивного освітнього середовища у Запорізькій області».

Навчання в інклюзивних класах дозволяє дітям набути знання про права людини, а це веде до зменшення дискримінації, тому діти навчаються спілкуватися один з одним, вчаться бачити і сприймати людське розмаїття. Позитивною стороною є також можливість виявлення гуманності, співчуття, милосердя, терпимості у реальних життєвих ситуаціях, що є ефективним засобом морального виховання.

Представляється, що для подолання перешкод розвитку інклюзивного освітнього середовища, для широкого охоплення дітей з ООП потрібно мати депозитарій, який буде містити інформацію про кількість дітей з ООП та щорічно оновлюватися. Раннє виявлення дітей з ООП можливо за умови ефективної співпраці управлінь освіти та з управліннями охорони здоров'я, соціального захисту тощо; впровадження моделі навчання, орієнтованої на

особистість; дотримання принципів доступності, толерантності; забезпечення належного рівня умов середовища задля адаптації учнів; збільшення бюджету для фахівців, працюючих з дітьми з ООП; збільшення фінансування навчальних закладів; співпраця з батьками; сумлінного дотримання існуючих нормативних актів.

Спостереження в інклюзивних класах засвідчили потребу удосконалення існуючого законодавчого забезпечення, а також підвищення кваліфікації учасників освітнього процесу дітей з ООП, зокрема, вчителів, соціальних працівників. Важливим є розвиток гуманістичних якостей у майбутніх вчителів, які будуть працювати в інклюзивній системі освіти. Залучення консультантів для проведення бесід з людьми в оточенні дітей з ООП щодо правильної поведінки з дітьми сприятиме розвитку культури та формування толерантності населення.

Література:

1. Бермант-Полякова О. Посттравма: диагностика и терапия. Санкт-Петербург : Речь, 2006. 248 с.
2. Білецька І. Інклюзивне навчання: перші кроки в Україні. *Дошкільне виховання*. 2007. №4. С. 12–15.
3. Бутченко Т., Ярошенко О. Вступ до соціальної роботи : навч. посіб. Запоріжжя : КСК-Альянс, 2014. 120 с.
4. Валентик Н. Інклюзивна освіта: за і проти. *Шкільний світ*. 2010. №14/15. С. 45–58.
5. Дзеркало інклюзивної освіти в Україні. веб сайт. URL: <https://www.pedrada.com.ua> (дата звернення: 01.03.2021)
6. Засенко В., Колупаєва А. Діти з особливими потребами: пріоритетні напрями державної політики України в галузі освіти, соціального захисту й охорони здоров'я. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2014. № 3. С. 20–29.
7. Зярянюк О. Інклюзивна освіта в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету : зб. наук. пр.* Одеса, 2015. Вип. 11. С. 190–193.
8. Відомості про заклади спеціальної освіти на початок 2018/2019 навчального року : Інформація Міністерства освіти і науки України.; Інклюзія для всіх: освітня політика та практика. URL: <https://mon.gov.ua> (дата звернення: 14.02.2021)
9. Інклюзивне навчання. Корекційні програми. Міністерства освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua> (дата звернення: 27.02.2021)
10. Інклюзивне навчання. Статистичні дані. Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita> (дата звернення: 01.03.2021)
11. Капська А., Безпалько О., Вайнола Р. Актуальні проблеми соціально-педагогічної роботи: модульний курс дистанційного навчання. Київ : «Самміт-Книга», 2002. 49 с.
12. Колупаєва А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: монографія. Київ : «Самміт-Книга», 2009. 272 с.
13. Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний центр: Постанова від 12 липня 2017 р. №545. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/> (дата звернення: 06.02.2021)
14. Ярмошук І. Інклюзивне навчання в системі освіти *Шлях освіти*. 2009. №2. С. 24–28.
15. Ярская-Смирнова Е., Наберушкина Э. Социальная работа с инвалидами. Санкт-Петербург, 2004. 316 с.

References:

1. Bermant-Poliakova, O. (2006). Post-trauma: diagnosis and therapy. Sankt-Peterburh : Rech.
2. Bilec'ka, I. (2007). Inclusive education: the first steps in Ukraine. *Preschool education*, 4, 12-15.
3. Butchenko, T., Yaroshenko, O. (2014). *Introduction to social work: textbook*. Zaporizhzhia : KSK-Alians.
4. Valentik, N. (2010). Inclusive education: pros and cons. *School world*, 14/15, 45-58.
5. Mirror of inclusive education in Ukraine. website. Retrieved from <https://www.pedrada.com.ua>.
6. Zasenka, V., Kolupaieva, A. (2014). Children with special needs: priority directions of the state policy of Ukraine in the field of education, social protection and health care. *Special child: education and upbringing*, 3, 20-29.
7. Zaiarniuk, O. (2015). Inclusive education in Ukraine: problems and ways to solve them. *Scientific Bulletin of the International Humanities University*, 11, 190-193.
8. Information on special education institutions at the beginning of the 2018/2019 academic year: Information from the Ministry of Education and Science of Ukraine; Inclusion for all: educational policy and practice. Retrieved from <https://mon.gov.ua>.
9. Inclusive education. Correction programs. Ministry of Education and Science of Ukraine. Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua>.
10. Inclusive education. Statistics. Ministry of Education and Science of Ukraine. Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/osvita>.
11. Kapska, A., Bezpalko, O., Vainola, R. (2002). *Actual problems of social and pedagogical work: modular course of distance learning*. Kyiv : «Sammit-Knyha».
12. Kolupaeva, A. (2009). *Inclusive education: realities and prospects: a monograph*. Kiiiv : «Sammit-Kniga».
13. On approval of the Regulations on the Inclusive Resource Center: Resolution of July 12, 2017 №545. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show>
14. Yarmoshchuk, I. (2009). Inclusive education in the education system. *The path of education*, 2, 24-28.
15. Yarskaya-Smirnova, E., Naberushkina, E. (2004). *Social work with people with disabilities*. Sankt-Peterburg.

